LUMINA 2011

Revistă socială, culturală și științifică a românilor din Ungaria. Fondată de David Voniga, în 1894.

Publicaţia Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria

Redactor:
Elena Munteanu Csobai

Corectură:
Elena Rodica Colta

Coperta:
Lonovics László

Foto:
Maria Berényi, Emilia Martin, Nagy Imre şi fotografii de arhivă

Editor responsabil:
Maria Berényi

Publicaţie subvenţionată de
Autoguvernarea Minoritară Română – sectorul II, Budapesta
Autoguvernarea Minoritară Română din Judeţul Bichiş

ISSN 1215-6779

Maria Berényi

Familia Grabovsky din Pesta

În noua lor patrie, în Ungaria, macedoromânii au adus cu ei o lungă experienţă şi capitaluri pe care le-au valorificat rapid, devenind aproape pretutindeni un factor catalizator al constituirii unei burghezii comerciale şi financiare. Comerţul le-a adus mari beneficii materiale, ceea ce le-a înlesnit posibilitatea să acapareze o bună parte din comerţul cu mărfuri dintre Imperiul Otoman şi cel Habsburgic şi să cumuleze capitaluri importante. S-a format o pătură subţire dar potentă şi influentă a banului, care, prevalîndu-se de puterea sa economică, a revendicat drepturi naţionale.[1]

Influenţa lor a fost relevantă, mai ales asupra populaţiei din oraşe, unde au pus bazele comerţului. Prin iscusinţa şi hărnicia lor, unii dintre aceşti colonişti macedoromâni şi-au agonisit averi considerabile. Bunăstarea materială şi serviciile, pe care le-au adus noii patrii, au făcut posibilă pătrunderea şi ascensiunea lor în clasa privilegiată a nobililor, mulţi obţinînd titluri şi ranguri nobiliare. Pe baza cercetărilor efectuate, Füves Ödön a consemnat 76 familii greceşti şi macedoromâne din Ungaria, care au obţinut asemenea ranguri nobiliare.[2]

În rîndul românilor din Ungaria şi Transilvania, clasa burgheziei mai înstărită a fost alcătuită din macedoromâni. Oriunde au activat, statornic sau trecător, macedoromânii s-au organizat în comunităţi religioase mult mai bine ca alte popoare, reuşind astfel, să-şi ducă viaţa aidoma ca acasă la ei.

Macedoromânii stabiliţi pe aceste meleaguri nu s-au mărginit numai la preocupările negustoreşti, ci au contribuit la menţinerea şi întărirea Bisericii Ortodoxe. În centrele cele mai mari din Ungaria, ei, împreună cu negustorii greci, după ce s-au constituit în comunităţi, şi-au ridicat biserici proprii, pe care le-au înzestrat cu icoane, clopote, odăjdii şi multe cărţi sfinte.

Atmosfera spirituală din Monarhia Habsburgică, politica şcolară şi confesională a josefinismului au favorizat eforturile acelor învăţaţi macedoromâni, care erau stabiliţi aici şi care au trăit momentul deşteptării naţionale a diferitelor popoare. Negustorii şi proprietarii

Casa Grabovsky în anii 1890

Mormîntul familiei Grabovsky în cimitirul Kerepesi

funciari aromâni din Ungaria, Banat şi Transilvania „asistară la spectacolul înălţător al deşteptării conştiinţei naţionale... Se simţiră deosebiţi de grecii a căror limbă o întrebuinţau în afaceri şi o considerau ca limbă maternă deopotrivă cu modestul şi necunoscutul dialect în auzul căruia crescură departe, în satele muntoase ale patriei”[3] La Pesta, pe atunci, *vlahii macedoneni* (ţinţarii) erau denumiţi cu etnonimul de *greci*, deoarece greaca reprezenta pentru ei limba de afaceri. *În familie, însă, foloseau aromâna (limba maternă a macedoromânilor),* prin acest lucru ei însişi se delimitau de greci.

Centrele redeşteptării naţionale pentru aromâni au fost Viena şi Budapesta, unde au luat contact cu învăţaţi români din Transilvania ca: Petru Maior, Gheorghe Şincai, Samuil Micu Clain şi alţii. Coloniştii macedoneni din Pesta, de la o vreme, au revenit la conştiinţa obîrşiei lor şi au devenit mîndrii de limba lor strămoşească. La procesul acesta de redeşteptare naţională a contribuit, fireşte, în primul rînd, curentul literar latinist, pornit la sfîrşitul veacului al XVIII-lea. Sub influenţa corifeilor Şcolii Ardelene, macedoromânii înlocuiesc, în scrierile lor, literele greceşti cu cele latine, introduc pentru prima dată un număr mare de dacoromânisme şi latinisme în locul cuvintelor străine din dialectul aromân, şi îşi publică cercetările despre românii de dincolo de Dunăre, unele în dialectul aromân. Interesul pentru descoperirea identităţii etnice şi lingvistice proprii s-a manifestat tot mai evident.

În contact cu ideile promovate de învăţaţii Şcolii Ardelene, la începutul secolului al XIX-lea, în rîndul aromânilor (sau macedoromânilor) s-a produs un proces de recunoaştere naţională, exprimat prin descoperirea identităţii naţionale şi apropierea lor de idealurile culturale ale românilor din Monarhia Habsburgică. *Gheorghe Constantin Roja*, originar din Bitolia, care după studii de medicină la Viena ajunge medic la Spitalul Universitar din Pesta, a tipărit lucrarea *Măiestria ghiovăsirii [citirii] româneşti cu litere latineşti, care sunt literele Românilor celor vechi*. În această lucrare, el militează pentru crearea unei limbi române unitare, care să cuprindă elemente atît din dialectul daco-român cît şi din cel macedoromân.[4] Pentru aceeaşi idee a unităţii, a pledat şi *Mihai Boiagi*, autorul celebrei cărţi *Gramatica română sau macedoromână,* tipărită la Viena în 1813, reeditată mai tîrziu

de Dimitrie Bolintineanu (în 1863) şi de către Pericle Papahagi (în 1915).[5]

Coloniştii macedoneni au contribuit în mare măsură la menţinerea şi întărirea Bisericii Ortodoxe. De numele lor se leagă fondarea unor instituţii şi societăţi culturale. Macedoromânii au fost umanitari şi filantropi, încurajînd arta şi ştiinţa. Din rîndul lor s-au ridicat o seamă de personalităţi: *Andrei Şaguna, Atanasiu Grabovsky, Emanuil Gojdu*, membrii familiei *Mocioni*. Aceste nume sînt bine cunoscute atît în istoria politicii româneşti, cît şi în cea culturală din Transilvania şi Ungaria veacului al XIX-lea.[6]

Grecii şi macedoromânii, fiind oameni înstăriţi, au avut mai multe case şi palate în centrul capitalei ungare. Ei şi-au cumpărat imobile pentru a le transforma în ateliere, magazine, dar şi cu scopul de a-şi capitaliza averea. Clădirile şi palatele din piaţa Vörösmarty, din strada Váci şi din jurul acesteia, din Lipótváros au fost toate ale macedoromânilor. Ei au investit mulţi bani pentru ridicarea clădirilor impozante, cu mai multe etaje. *Familiile Sina, Grabovsky, Mocioni, Nákó, Lyka, Gojdu, Lepora, Nedelcu*, etc au posedat mai multe clădiri.

Aromânii au fost de multe ori marii filantropi ai culturii române. Negustori, bancheri, industriaşi, ei au contribuit la crearea burgheziei în Europa Centrală. Influenţi în plan economic, au ocupat importante funcţii în aparatul de stat, obţinînd pentru serviciile aduse imperiului titluri de baroni, conţi, consilieri intimi ai împăratului. În acest sens s-au remarcat familiile Sina (membrii acesteia fiind printre cei mai mari bancheri ai imperiului), Grabovsky, Sacellary, Derra, Naco, Arghir, Pometa, Mocioni, Dumba, ş.a.[7]

Casa Grabovsky în anii 1930

La Pesta, comunitatea de macedoromâni şi greci a ridicat între anii 1791–1801 o biserică ortodoxă, construită după planurile arhitectului Jung József.[8] Pentru ridicarea bisericii, dintre macedoromâni cea mai mare sumă a dăruit-o Dimitrie Arghir, originar din Moscopole. Finanţarea zidirii propriu-zise a bisericii a fost făcută în cea mai mare parte de Gheorghi N.Maciu, mare negustor venit din Bitolia. Printre ceilalţi donatori sînt Atanasiu şi Constantin Grabovsky, originari din Grabova, mari negustori de vinuri pe care le exportau din Ungaria şi Polonia; Marcu Raicovici, tot din Grabova; Dimitrie Bechella, medic, originar din Veria, lîngă Salonic; Naum Fărăcat din Moscopole, Andrei Mocioni.[9]

Un reprezentant de mare prestigiu al coloniei din Pesta a fost cel care semna *Atanasiu Grabovsky* (1779–1840), nobil de Apadia, Administratore-Condeputatus al Fondului şcolar, în casa căruia a crescut Şaguna, o casă ospitalieră, un fel de „salon literar" al timpurilor, unde studenţii bănăţeni erau bine primiţi. Grabovski a fost preşedintele „companiei greceşti", iar soţia animatoarea şi conducătoarea „Societăţii femeilor".[10]

Înnobilarea familiei

Cei doi fraţi Atanasiu şi Constantin Grabovsky au venit din Mickolc şi s-au stabilit la Pesta, în jurul anului 1790. Amîndoi erau comercianţi de postavuri, dar afacerile le făceau separat. Atanasiu în 1806, iar Constantin în 1809 au devenit cetăţeni ai oraşului. Constantin Grabovsky în 1817 şi-a deschis un magazin mare şi renumit de postavuri. În 1836 acesta a fost strămutat în palatul său de pe piaţa Szinház (azi Vörösmarty), construit de renumitul arhitect Hild József, cu suma de 33.000 de Fl.[11]

Atanasiu nu a avut copii, în casa lui de pe piaţa Városház (strada Pesti Barnabás nr. 2 de astăzi) a locuit şi Constantin împreună cu soţia sa şi cei 4 copii.[12]

Atanasiu şi Constantin Grabovsky, oameni cu legături întinse şi cu mare atragere pentru toate afacerile bisericeşti şi culturale, pentru

meritele lor însemnate, în 1823 au fost ridicaţi la rangul de nobil, cu titlul de „Apadia".

„(…) acele litere expuse în limba latină în întregimea lor sunt cuprinse şi publicate în Procesul verbal al congregaţiei judeţene ţinute la 10/XII. sub Nr. 2813-1823. – Acele litere sunt date de către împăratul Austriei şi Rege al Ungariei: Francisc I, datate în Viena, la 6 septembrie 1823.

Fiindcă în acele „Litere" sunt specificate meritele personale ale lui Atanasie şi Constantin Grabovszky, cari a bună seamă că stau în legătură cu cele consemnate de către Dr. I. Lupaş şi prin urmare au interese istoric, aflu de bine că în cele următoare să public „partea acea din" Literele" donaţionale, cari se refereşte la meritele personale ale familiei Grabovszky. Iată-le în traducerea română a textului latin.

Considerînd cu bunăvoinţă meritele serviciilor existente ale credincioşilor noştri *Atanasiu* comembru al senatului cetăţii noastre libere regeşti de Pesta şi director al şcoalei naţionale româneşti (valachice) de acolo, precum şi ale lui *Constantin Grabovszky* fraţi adevăraţi, cetăţeni şi neguţători ai numitei cetăţi libere de Pesta, cari merite numiţii şi le-au cîştigat la fiecare ocazie întru promovarea binelui de obşte, căci ambii fraţi, atît în promovarea serviciilor înalte prestate ţării noastre, cît şi în educarea şi înfrăţirea *tineretului şi cultivarea naţională a poporului gr. Neunit* întocmit, au dovedit străduinţe lăudabile, grije deosebită, ţel singular şi libertate, mai cu seamă însă nu numai prin îndemnarea, ca tinerii studioşi să se nizuiască a *precedenţi în studii,* ci şi între *zidirea convictului pentru tinerimea mai săracă illirică*, cei dintîi au fost, cari de bună voie au dat sume considerabile în iarna anului 1814, pe *zece tineri săraci, de bună voie i-au provăzut cu îmbrăcăminte,* peste tot faţă de tinerimea studioasă gr. Neunită bunăvoinţă şi libertate deosebită au arătat. Prin aceste întru promovarea binelui de obşte atari dovezi pe care au dat, încît prin acele fapte generoase şi-au cîştigat complăcerea noastră cea mai înaltă.

Afară de aste ajutoare benevole, *pe doi tineri militari*, unul din *Veszpém*, iar pe celălalt din numita cetate pestană i-au provăzuit cu toate cele de lipsă. Asemenea pe doi ostaşi călăreţi ai diviziunei călăraşilor oferită nouă din partea judeţului de Pesta, fără să fi datori, numai din bunăvoinţă şi graţie pe deplin – au provăzut cu îmbrăcăminte militară recentă, cu arme. Cu cai şi cu o sumă de bani. Iară cohortei de miliţie pedestraşi din *Serbia* condusă la războiu (campania), au donat două steaguri militare. Drept ce cu toate ocaziile date, ca buni folositori cetăţeni ai patriei s-au dovedit. – Afară de toate acestea mai cu seamă coroanei ţărei noastre şi alte servicii au prestat.

Pentru toate acestea, la cei doi fraţi le donează jumătate din posesia „Apadia", situată în judeţul: *Caraş*, care „jure armorum" prin cucerire a devenit posesia ţărei Ungaria (…) iară cealaltă jumătate o dă lui *Ştefan Georgievits* cointeresat prin condiviziunea făcută în lunile: iunie şi iulie 1823. – Donaţiunile le dă cu toate drepturile şi pămînturile eresilor de sexul bărbătesc, iară erezilor de sex femeiesc numai cu drept de inscripţiune, în valoare de 8798 fl. 45 cr., transpunîndu-le chiar şi dreptul patronal al bisericilor.

Deodată cu donaţiunile dă şi dreptul de nobilitate lui *Atanasiu Grabovszky* şi soţia aceluia, văduva Macsinka, născută *Starovszky*, precum şi fratelui său *Constantin*, fiului vîrstnic *George* şi fetelor: *Elisaveta* şi *Ana* consoartei sale *Caterina* născută *Mutovszky* şi erezilor lor de ambe sexe.

Insigniile nobiliare sunt: Scut militar, ridicat, împărţit prin 3 linii în trei cîmpuri colorate: roşu, vînăt şi verde, din care cîmpul superior cu linii orizontale şi perpendicolare este traversat.

În cîmpul roşu stă ridicat pe picioarele din dărăt un leu, privind în dreapta cu limba scoasă şi coada ridicată pe spate, iară în piciorul drept ţinînd o scrisoare convolută. În cîmpul verde sunt două rîuri arginţii şi un alt rîu de culoare vînătă. Tot acolo se înalţă 3 coline albe, pe care st un vultur negru cu aripi extinse, avînd în cioc o creangă, - sub aripa dreaptă este o stea aurie cu cornuri, iară sub aripa de partea stîngă este. Luna crescîndă, întoarsă cu secerea. Deasupra scutului este coiful deschis şi de-asupra aşezat pe coroană. Ş.c.l…

Francisc I. Subscrisşii: Principele Francisc Koháry de Csabragh et Saityn…Iosif Bistricser – Litterele donaţionate sunt înscrise în Liber regis II. classis Nr. 64.

Autor: I. Boros
Arhiereu-preposit"[13]

Precum am văzut, numele lui Grabovsky şi meritele sale ajungînd sa fie cunoscute la curtea din Viena, împăratul Francisc I. l-a numit „Nobil de Apadia". Cu acest prilej, învăţătorul Ştefan P. Niagoe din Pesta îi scrie o odă octroih, intitulată: *Poftele inimii către cel ce pungheu născutul Domn Athanasie Grabovsky, Domnul de Apadia*, (1823)," [14] în care îl felicită, numindu-l „patronul Românilor" şi lăudîndu-l pentru ze-

lul său de a se îngriji de biserică şi şcoală şi de a da tinerilor ajutor la studii...

„Mai toate se-nvârtoşesc
Numai prin tine-nfloresc;
Unde pentru ghen se cere
Lucrezi fără-ntârziere."

Atanasiu Grabovsky a avut două soţii, ambele au activat, chiar au fost preşedintele *Societăţii femeilor macedoromâne din Pesta*. Cea dintîi prezidentă a acestei societăţi a fost *Elena,* întîia soţie. În anul 1827 Grabovsky s-a căsătorit a doua oară cu văduva lui Constantin Macsenka născută *Maria Alexovici.*[15]

Salonul literar din casa Grabovsky

Clădirea din strada *Pesti Barnabás numărul 2* a fost construită între 1755–1756, de *Péterffy János,* asesor al Curţii de Apel, în locul casei lui *Proberger Jakab* – marele şef al primei bresle a berarilor. Acesta este singurul monument al arhitecturii baroce laice din Pesta, care mai există şi azi. Modernizarea planului de urbanizare a centrului oraşului din secolul următor a decis asupra sorţii caselor mai vechi cu unul sau două etaje, din străzile mai înguste, considerînd că împiedică dezvoltarea oraşului. Ultimele palate baroce au fost demolate la mijlocul secolului al XX-lea. Singura excepţie a fost palatul Péterffy, un palat mai modest ca mărime, proiectat de *Mayerhoffer András*. Văduva lui Péterffy, *Nefferer Katalin*, a lăsat moştenire acest palat, în 1782, baroanei *Oberg Antónia*, care l-a vîndut, în 1800, pentru douăzeci şi şase de mii de forinţi, negustorului grec *Constantin Macsenka*. Văduva acestuia s-a căsătorit apoi cu negustorul *Atanasiu Grabovsky*, iar clădirea a rămas în proprietatea familiei pînă în 1888, cînd cîrciumarul *Kriszt Ferenc* a cumpărat imobilul. La mijlocul anilor 1930, *Wydler Károly* a devenit noul proprietar, reconstruind în 1938 acest palat în care, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, se afla deja un local, o crîşmă. Restaurantul lui Hasslinger, numit „La cetatea Buda", s-a deschis aici în 1831. Între 1864-1941, restaurantul a funcţionat timp *de trei generaţii* în administraţia familiei *Kriszt, la început cu numele de Corabia albă (Fehér Hajó), mai tîrziu ca restaurantul Kriszt, iar din 1923 din nou sub firma „La cetatea Buda (Buda Városához)"*.[16] Hanul şi restaurantul aveau mare căutare cu ocazia tîrgurilor care

Casa Grabovsky în zilele noastre

se organizau la fiecare sfîrşit de săptămînă în piaţa Primăriei, piaţa din faţa clădirii. În timpul zilei, restaurantul era frecventat de comercianţii din piaţă, iar seara, de nobilii şi cetăţenii eleganţi din oraş. În 1931, cu ocazia centenarului, restaurantului i s-a dat numele de Restaurantul de 100 de ani (100 éves étterem) şi s-a pus şi o placă comemorativă cu această ocazie, pe peretele din exterior.[17]

Locul de întîlnire al intelectualilor, al membrilor coloniei macedoromâne din Pesta şi studenţilor români a fost casa macedoromânului Atanasiu Grabovsky. „El s-a abonat la toate publicaţiile noi în domeniul istoriei şi limbii aromâne, printre care şi la *Gramatica Daco- Romana sive Valachica* a lui Ioan Alexi, viitorul episcop unit de Gherla, în Transilvania, şi *la Scurt apendice la istoria lui Petru Maior* (Buda, 1828) de Teodor Aaron. Atît Grabovszky cît şi soţia sa au activat în viaţa socială a comunităţii lor: el ca îndrumător al diferitelor eforturi de a obţine egalitate pentru aromâni în conducerea Bisericii Ortodoxe „greco-valahe" din Pesta, iar soţia sa ca preşedintă a Societăţii Femeilor Macedo-Române din Budapesta, care a fost organizată în 1815 în primul rînd pentru promovarea educaţiei în limba maternă. Mai mult, casa lor a devenit locul preferat de întîlnire al românilor din toate părţile monarhiei habsburgice, precum şi din principatele Moldovei şi Ţării Româneşti. Între cei care le-au fost oaspeţi s-au numărat Petru Maior, Damaschin Bojincă, istoric din Banat, membrii familiei Golescu, care vor avea mai apoi rol proeminent în revoluţia de la 1848 din Ţara Românească. Ei n-au făcut nici o distincţie între aromîni şi ceilalţi români, ci i-au tratat pe toţi ca membri ai aceleiaşi naţiuni, indiferent de graniţele politice. De exemplu, Grabovszky a făcut în mod generos donaţii Bisericii Ortodoxe din Transilvania. În 1813 a contribuit cu 100 de guldeni la fondul pentru construirea unei reşedinţe episcopale la Sibiu, în care strănepotul său, acum în vîrstă de cinci ani [Andrei Şaguna n.n. –M.B.], va locui mai tîrziu.

Timp de aproape un sfert de veac, Grabovszky a fost implicat în controversa dintre grecii şi aromânii din Pesta pe tema conducerii comunităţii greco-valahe. Cea mai mare parte a secolului al XVIII-lea grecii au fost cei care au dominat, însă pe la 1800 aromânii i-au întrecut ca număr şi au devenit o forţă mai dinamică în viaţa culturală şi de afaceri a comunităţii. Şi unii şi alţii îşi dădeau seama de rezultatele unei sporite conştiinţe naţionale şi ca urmare disputele lor au devenit neobişnuit de înverşunate şi de intransigente. În 1808, Grabovszky i-a reprezentat pe români, în încercarea de a avea serviciile religioase atît în limba lor, cît şi în limba greacă. În 1820, ca director financiar al şcolii valahe întemeiată cu nouă ani în urmă, a reprezentat din nou naţiunea sa într-o dispută majoră cu grecii, de data aceasta în legătură cu folosirea şcolii comune. El şi colegii săi au obiectat în mod energic la pretenţiile permanente ale grecilor de a avea prioritate în chestiunile comune şi au arătat că naţiunea valahă posedă propriile ei calităţi, care merită să fie exprimate şi dezvoltate. În 1835, Grabovszky s-a aflat printre acei aromâni, care au participat la o întrunire comună cu grecii, convocată de către episcopul de Buda Ştefan Stancovici, pentru a încerca să restabilească pacea în comunitatea ortodoxă."[18]

Grabovsky a fost un om de prestigiu, influent, bogat, prieten cu boierii din Principate, mai ales cu fraţii Goleşti, a avut bune relaţii cu magnaţii maghiari, a fost considerat ca mecenatul publicaţiilor româneşti. În atmosfera spirituală, impregnată de concepţia istorică şi lingvistică a Şcolii Ardelene, s-au întîlnit în salonul literar al lui Grabovsky numeroşi literaţi şi oameni de cultură română, între care *Petru Maior, Samuil Micu Clain, Damaschin Bojincă, Dimitrie Ţichindeal, Moise Nicoară, Ioan Teodorovici, Ştefan P. Neagoie, Teodor Aaron, Emanuil Gojdu, Eftimie Murgu, Petru Moaler Câmpeanu, Andrei Mocioni, Constantin Lecca, Paul Vasici, Partenie Cosma, Zaharie Carcalechi,* etc. Grabovsky a avut legături şi cu românii din Principate, a avut relaţii strînse cu fraţii Goleşti, care treceau des pe la el.[19]

Din iniţiativa lui Grabovsky şi a prietenilor săi s-au tipărit cărţi româneşti la Tipografia din Buda. O serie de manuscrise aromâneşti, păstrate în Biblioteca Academiei Române, au aparţinut lui Grabovsky. În casa lui, pe lîngă subiecte cultural-literare, se mai dezbătea şi spinoasa problemă a bisericii românilor din Banat şi Ungaria, care era subjugată de ierarhia sîrbă.[19]

Cu timpul, mai mulţi studenţi români ai Universităţii din Pesta au început să frecventeze salonul Grabovsky, unde se purtau discuţii serioase de literatură, istorie, religie şi se ţineau conferinţe. Toţi scriitorii şi gînditorii mai renumiţi din acele timpuri s-au perindat prin acest salon. Aici s-a conturat şi a prins viaţă mişcarea naţională română din Pesta. Ideile celor care au frecventat salonul au fost publicate în revista de literatură *Biblioteca românească*. Dintre colaboratorii revistei, mulţi au devenit mai tîrziu

literaţi români de renume, conducători politici, profesori, jurişti şi ziarişti. Grabovsky avea o bibliotecă foarte bogată, era abonat la reviste şi cărţi publicate în Regatul României

Mai jos putem citi o mulţumire a lui *Ioan Teodorovici*, preotul din Pesta, pentru întîlnirile literar-culturale din casa lui Grabovsky. Cartea lui Kengyelácz Pavel, Archimandrit sîrb, *Istoria Universală*, tradusă de I. Teodorovici, Buda, 1824, Partea I. conţine dedicaţia următoare din partea preotului din Pesta care era şi corector la Tipografia din Buda:

„De bun ghen născutului domn Athanasie Grabovschi, domnului deşi în Apadia, la mărita deputaţie, care administrează fundusurile Schoalelor naţionale, în crăimea Ungariei, de legea Răsăritului neunită, de la locul cel mai înalt, alesului Condeputat.

De bun ghen născute Domnule!

Fiindcă eu de toată ocasia, care îmi aduce materie de a arăta familiei Domniei tale, obligarea mea, cu sătoasă bucurie şi cu amîndouă mîinile mă apuc: pentru aceia nici această de acum ocazie nu putu să treacă, ca să nu arăt eu printr-însa simţirile mele cele mulţămitoare, pentru multe şi nenumărate faceri de bine, cărora eu în casa Domniei tale pururea părtaş am fost şi pînă astăzi sînt. Nu numai eu singur, ci mulţi naţionaliste Români sînt, cărora vrerea Domniei tale cea bună, cu cugetul şi cu fapta totdeauna le-ai adus ajutoriu; apoi aducerea aminte la aşa plasă de faceri de bine, întru inima mea şi a acelorlalţi, carii au căpătat de la Domnia ta vreun bine, nici odată nu se va stinge; şi drept aceia am mărginit întru mine ca săţi dedicăz acest opus, carele ţi-l pun aici înainte.

Voind eu această carte, pentru iubitul ghen Românesc prea folositoare, să o trimit în mijlocul publicumului, cui o putem mai cu cuviinţă închina, decît Domniei tale, de bun ghen născute Domnule, carele la mai multe ocazii, precum Românilor drept părtinitoriu, aşa şi literaturei Româneşti patron a fi te-ai arătat.

Deci rogu-te cu cuviinţă, ca să primeşti acest semn mic al cunoaşterii şi al mulţămirii mele cu acea vrere, cu care eu închin şi pre Dumnezeu pentru buna stare a Domniei tale şi a toată familiei cu inimă firebinte rugînd, rămîn

al Domniei tale sufletesc păstoriu
Ioann Theodorovici, paroh

În Pesta 1 ianuarie 1824”[20]

Atanasiu Grabovsky, mecenat al tipăriturilor româneşti din Buda şi Pesta

Cheltuielile de tipărire a publicaţiilor oficiale cădeau în sarcina statului, asigurînd prin aceasta un venit permanent şi sigur tipografiilor.

Pentru cărţile provenind din iniţiative particulare, cheltuielile erau acoperite cînd de cîte „un iubitor de naţie”, cînd de vreun „mare neguţător şi cetăţean” din Braşov, Giula, Buda, Pesta, Timişoara, etc., menţionat întotdeauna pe foaia de titlu, sau distins cu cîte o dedicaţie laudativă pe prima pagină a cărţii. Mecenaţii sau patronii culturii române sînt omagiaţi pe prima sau pe primele pagini ale publicaţiilor pe care le susţin financiar.

Multitudinea gratitudinilor adunate în jurul lui *Atanasiu Grabovsky* confirmă cu prisosinţă faima şi belşugul dărniciilor sale. „El, neguţătorul, fruntaş între fruntaşi, nobil *de* şi *în* Apadia

Coperta revistei Biblioteca românească

(comitatul Caraşului) a fost condeputat (sau efor) al deputăţiei care a administrat fondurile şcoalelor naţionale neunite, assesor comitatens la Caraş, preşedinte al Companiei comerciale greceşti etc. În ianuarie 1816 – de ziua onomastică –, Naum Petrovici îi închină versuri de bună urare salutînd în el pe curatorul şcoalelor naţionale româneşti din Pesta şi pe bunul şi înflăcăratul patron al culturii româneşti. Pe el şi Constantin Grabovschi, Zaharia Carcalechi, ferlegherul de cărţi al crăieştii Tipografii din Buda, şi editorul revistei „Biblioteca Românească", în numărul 1 din 1821 al revistei îi numeşte „adevăraţi părinţi a feciorilor celor săraci, carii au dat şi dau hrană, îmbrăcăminte şi ajutorinţă de a putea învăţa şcoalele ceale înalte, ca cu aşa feliu de ajutor să poată lumina şi neamul nostru cel românesc mai nainte vestit şi lăudat". O deosebire însă există. Dintre cei doi, mai lăudat este Athanasie. Pe el, în 1824, entuziastul învăţător *Ştefan Popovici Niagoi* – un alt promotor de seamă al regenerării naţionale – îl numeşte „patron al gintei româneşti!". Aşa-l numeşte şi protopresbiterul Ioan Tomici, directorul şcolilor din districtul Caransebeşului, carei arată smerită recunoştinţă pentru a-i fi sprijinit în întregime tipărirea cărţii *Scurte învăţături pentru creşterea şi buna purtare a tinerimii române* (Buda, 1827). În versuri îi aminteşte că şi Muza Daciei i se înclină pentru binefacerile revărsate asupra tineretului şcolar român."[21]

Thomici Ioan, Scurte învăţături, Buda, 1827

Dedicaţia:

De bun ghen născutului
Domn Athanasie Grabovski

Domnului deşi Apadia alesului cetăţean şi la mărita deputaţie, carea administrează fundusurile Şcoalelor Naţionale neunite în Crăimea Ungariei, de la locul cel mai înalt aşezatului condeputat se dedică cărticica aceasta.

Domnule prea onorate,
Patron bun adevarate!
Autorii scriind vr'o carte,
Şi vrînd lumii s'o arate,
Cînd aceia la typ dau
Pré lăudat obicei au,
Închinînd-o vr'unui domn
Naţiei sale ales Patron,
Socotind ca să-l cinstească,
Numele lui să mărească.
Deci şi eu, iată, frate !
Am alcătuit o carte,
După cum aici priveşti,
Pentru scholari romaneşti,
Să se dea de premium
Scholarului celui bun,
Să crească-n creştinătate,
Şi bună moralitate,
Să se bucure cîntînd,
Şi pre Dumnezeu lăudînd.
Însă cînd cartea gătai,
În mare grijă întrai,
Cui cu dreptul s-ar cădea,
A o putea dădica.
Cu acest gînd'nsărcinat
Mă fură somnul în pat,
Şi m'aflai ca şi răpit,
Într'altă lume venit,
Şi văzui, o Doamne bune !
Ce abea se poate spune, –
Pr'alui Romulus nepoţi,
La un loc adunaţi toţi.
Şi o cunună pistrită
Din trandafiri împletită,
Fiind toţi cu mîna dreaptă,
Ziceau: Aceasta aşteaptă,
Pre un patron prea iubit
ATHANASIE numit,
Ce în Peşta lăcuieşte
GRABOVSKI se pronumeşte. –
Şi cînd acest nume se cuvîntă,
Muza Dachiei s'arată,
Şi zburînd peste cunună
Cu o dulce voe bună,
Şi cu lina sa zburare,
Face aurei mişcare,
În laturi toate privi,
Apoi odată porni,
Prin a buzelor clătire
A vărsa un viers subţire:
„Acea cunună pistrită
„Lui GRABOVSKI e gătită,
„Însă GRABOVSKI să ştie,
„Cum că tîrziu va să vie
„Să ia el a sa cunună,
„În nespusa voe bună;
„Dînsul are să trăiască,
„Şi mulţi ani să vieţuiască,
„Ca el cu cele avute,
„Ghintei sale să ajute."
Cînd muza aşa grăi
Tare în aripi lovi,
La mine aproape veni.
Şi mereu aşa şopti:
„Dă cărticica la lume
„Într'alui GRABOVSKI nume,
„Nu-ţi fie nici cît sfială,
„Căci fără de îndoială

„Acel bun şi milostiv om,
„Şi a naţiei patron
„Cărticica va'ndregi
„Şi voios o va primi."
Deci ATHANASIE frate!
Lăsînd gluma la o parte,
Primeşte acest op al meu,
În seama lui Dumnezeu,
Carele să-ţi dea viaţă
Spre sporul celor ce'nvaţă
Spre binele neamului
Spre folosul clerului
Întru mulţi ani fericiţi,
Cu de toate îndulciţi;
Norocul să-ţi înflorească,
Şi toate să-ţi prisosească;
Paşul care-l vei păşi,
Ori unde şi în ce zi,
Să-ţi răspundă bucurie,
Şi pacinică veselie: –
Care toate eu poftind
Rămîn pururea şi sînt,

Al nobilitatei Tale. Cel mai umilit autor
Ioan Thomici[22]

ELEMENTA
LINGVÆ
DACO-ROMANÆ
SIVE
VALACHICÆ

EMENDATA, FACILITATA, ET IN MELIOREM ORDINEM REDACTA
PER
GEORGIUM SINKAY
DE EADEM,
AA. LL. Philosophiæ, & SS. Theologiæ Doctorem, Scholarum Nationalium Valachicarum in Magno Transylvaniæ Principatu primum, atque emeritum Directorem, nunc penes Regiam Universitatis Pestanæ Typographiam Typi Correctorem.

BUDÆ

Typis Regiæ Universitatis Pestanæ
1805.

Coperta cărţii lui Gheorghe Şincai

Atestările evocate sunt departe de a epuiza meritatele laude şi mărturisiri ale recunoştinţei cu care a fost răsplătit în viaţă. Am reţinut ca încheiere o mărturisire edificatoare sub mai multe aspecte, care vorbeşte de la sine. Ea aparţine clericului greco-catolic *Theodor Aaron* (1803–1859), o viitoare figură marcantă din elita Bisericii unite. Aprecierile superlative pe care le citǎm sunt reproduse din pagina de onoare a cărţii sale *Scurtă apendice la Istoria lui Petru Maior...*, carte care tot cu banii lui Athanasie Grabovschi se tipărise la Buda în 1828:

„O fericită eşti naţie românească! cum ai ajuns a creşte un bărbat aşea mare, cum e nobilul Athanasie Grabovschi de Apadia, care spre deşteptarea şi luminarea ta, nice sudorile, nice averile nu-şi cruţă, semn şi mărturie a prea dedatei inimii sale spre faceri de bine, de pururea va rămâne şi această cărticică, pre care sub prea puternică patronirea sa a o primi, de bună voe cu mână darnică, s-au îndurat.

Pentru o facere de bine aşe de mare şi eroică cum e aceasta a domnii tale cei prea mărite, aţi da io umilită mulţumire înaintea publicului, datoriu m-am ţinut".[23]

Tot cu ajutorul lui Grabovsky studentul pestan *Petru Moaler Cîmpeanu* (originar din Otlaca) a publicat o broşură în 1829 închinată lui Nestor Ioanovici. În aceasta se exprimau sentimentele de bucurie ale tineretului universitar român din Pesta cu prilejul alegerii lui N. Ioanovici ca episcop al Aradului. Cartea este prezentată în Bibliografia lui Veress în felul următor:

„Simbolul Plinelor de bucurie simţiri, carele, Tinerimea academică Română din Pesta (prin patronimea Prea cinstitului şi de nobil gen născutului D. Atanasie G r a b o v s k i de Apadia, Acelui Cu învăpăiată dorire spre cultura Neamului Românesc cuprins; precum şi la mărita Deputaţie, carea administrează Fundusurile Shoalelor Nationale de l. g. n. u. alesului Condeputat ş.a.) Prea Strălucitului şi prea Sfinţitului D. Nestor I o a n o v i c i, din mila lui Dumnezeu în Eparhia Aradană cu vrednicie alesului d. L. g. n. U. Episcop; precum şăi în Luminatul Comitat al Aradului assesor şi a. cu ocasia aşezării Sale în scaunul Episcopesc din inimă fiască şi umilită, îl întinde.

În Buda, 1829. Cu Tiparul Crăescii Universitate din Pesta.

La şfîrşit: Petru MOLLER în Crăiasca, şi pea luminata a Sciinţelor Universitatei Pestană I-lui an a Legilor Auzitoriu.

Pe dosul foii de titlu: Nu din datină, ci din în-

săşi în născuta Legea Firei ne îndemnăm, şi ne învăţăm întru întîmpinarea celui de cât noi mai bătrân cu anii, mai mare cu sufletul, mai înţelept cu mintea, mai putearnic cu fapta, mai înalt cu starea, cu umilinţă fiască a eşi: acestuia a ne supune, pre acesta al asculta, şi întru toate în scopul urmării fericirei noastre făcute Demândăciuni cuviincioasa obedinţă ai arată."[24]

Andrei Şaguna, locuitor în casa Grabovsky

Clădirea, casa Grabovsky are o semnificaţie şi pentru Biserica Română Ortodoxă din Transilvania şi din Ungaria. Aici a trăit între anii 1823-1829 şi *Atanasiu Şaguna* (care, mai tîrziu, adoptă numele de Andrei Şaguna), mitropolitul Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania şi Ungaria – nepotul proprietarului casei – în perioada cînd îşi făcea studiile liceale şi pe cînd era student la drept.

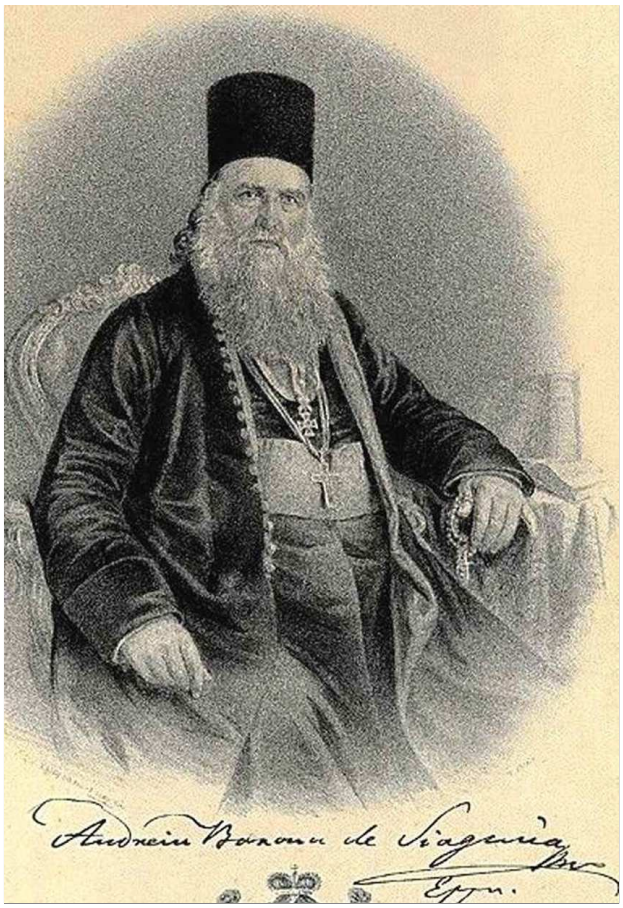

Andrei Şaguna

În octombrie 1814 tribunalul a ordonat *Anastasiei Şaguna* să-şi dea copiii în grija arhidiaconului romano-catolic de la Miskolc, care, la rîndul său, îşi asuma răspunderea pentru educarea lor morală şi spirituală în noua confesiune a tatălui lor. În octombrie 1815, pentru a evita aducerea la îndeplinire a hotărîrii tribunalului, ea s-a mutat împreună cu copiii la Pesta, în casa unchiului său *Atanasiu Grabovsky*, negustor bogat şi unul din conducătorii marii comunităţi macedororomâne, cu o clară conştiinţă socială. Acolo copiii au urmat şcoala grecească, au mers la biserica greco-valahă şi au continuat timp de aproape un an să fie crescuţi în religia ortodoxă.[25]

Anastasia Şaguna

Sentimentul misiunii sociale al lui Şaguna era foarte dezvoltat. În timpul celor şase ani petrecuţi în casa familiei Grabovsky din Budapesta (din 1823 pînă în 1829), unde s-a alăturat cu entuziasm societăţii cosmopolite, a venit în contact cu noile şi viguroasele curente sociale şi culturale.

În prim plan se aflau acele idei care treziseră conştiinţa naţională a intelectualilor macedoromâni şi i-a îndemnat să cerceteze tradiţiile lor istorice şi lingvistice. Ei datorau o mare parte din inspiraţia lor scrierilor istoricilor şi filologilor români din Transilvania, mai ales lui *Samuil Micu-Clain, Gheorghe Şincai, Petru Maior*. Toţi cei trei învăţaţi transilvăneni au trăit la Budapesta la începutul secolului al XIX-lea, fiind editori şi cenzori de cărţi româneşti publicate în Tipografia Universităţii din Buda.

În casa lui Grabovsky, pe lîngă subiecte cultural-literare, se mai dezbătea şi spinoasa problemă a bisericii românilor din Banat şi Ungaria, care era subjugată de ierarhia sîrbă. Lupta începută de giulanul *Moise Nicoară* – care trecea pe la casa Grabovsky – era apreciată de societatea română din capitala ungară.[26]

„Prin urmare, tînărul Anastasie Şaguna putea aici, în casa unchiului său, să primească o

creştere aleasă, deplin corespunzătoare poziţiunii sale înalte din viitor. Parte prin vaza şi trecerea unchiului său, parte prin conexiunile sale colegiale în şcoală, în liceu şi la Universitate, el îşi făcuse cunoscuţi şi avea intrare în casele cele mai de frunte din Pesta. Renumitul Maghiar literat şi bărbat de Stat, fost ministru, Baronul Eötvös, stătea în legături amicale cu Şaguna încă din tinereţe."[27] În acest timp, Şaguna a legat o trainică prietenie şi cu viitorul mecenat *Emanuil Gojdu*.

Singura informaţie precisă despre efectul renaşterii macedoromâne asupra lui Anastasiu Şaguna ne provine de la *Nicolae Popea* care relatează faptul că Şaguna a început studierea sistematică a daco-românei la îndemnul unchiului său.[18] Nu se ştie precis dacă în familia comerciantului macedoromân Naum Şaguna din Miskolc se mai vorbea limba română.[28]

Mediul cultural şi religios în care a trăit i-au conturat încă din tinereţe lui Anastasiu Şaguna, o personalitate profund ataşată de interesele naţiunii sale. Educaţia aleasă şi calităţile sale deosebite au stîrnit în curînd admiraţia contemporanilor.

Andrei Şaguna în toată viaţa şi cariera sa a ţinut strînse relaţii de rudenie cu membrii familiei Grabovsky. Mamă-sa şi fraţii săi au fost înmormîntaţi în cripta acestei familii. Anastasia Şaguna în ziua de 17 ianuarie 1836 a fost înmormîntată de vestitul preot-scriitor *Ioan Teodorovici* în cimitirul Kerepesi din Pesta, în cripta familiei Grabovsky, unde peste cîţiva ani se sălăşluiră şi rămăşiţele pămînteşti ale copiilor săi, Evreta şi Ecaterina. Ca un fiu credincios şi frate iubitor, episcopul Şaguna aşează în anul 1849 la mormîntul lor o cruce de piatră cu această inscripţie:

Mult iubitei sale mame *Anastasia*
Prea preţuitului său frate *Vreta*
Şi dulcei sale surori *Ecaterina*
Ridică monumentul acesta
Andreiu Şaguna, Episcopul Ardealului 1849[29]

Soţia lui Constantin Grabovsky, Ecaterina Mutovsky, în testamentul său a lăsat 200 Fl. şi pentru episcopul Şaguna.[30] El a avut strînse legături, cu George Grabovsky, fiul lui Constantin. În anul 1872, în timpul bolii, Şaguna a fost vizitat la Sibiu de rudenia sa George Grabovsky din Pesta, cînd boala mitropolitului nu progresase aşa de tare.[31]

Activitatea lui George Grabovsky

George Grabovsky a fost fiul cel mai mare a lui Constantin Grabovsky. El a mai avut doi fraţi pe Atanasiu şi Constantin şi o soră Elisabeta. Din anii 1840 împreună cu tatăl său a lucrat ca şi comerciant, în magazinul lor de postavuri. Familia întreagă, copiii lui Constantin, au trăit pînă în 1888 în casa moştenită de la unchiul lor, Atanasiu Grabovsky.

George Grabovsky cu timpul s-a lăsat de negoţ şi a ocupat diferite posturi de conducere în viaţa industrială şi bancară. A fost membru în comitetul de conducere la: filiala Osztrák Nemzeti Bank, la Pesti Kereskedelmi Bank, la Pesti Hazai Első Takarékpénztár.A fost vicepreşedinte, la Király Serfőzde, la Salgótarjáni Vasműnek, la Pécsi Brikettgyár şi la Első Magyar Gépgyár Rt. La sfîrşitul carierei sale a ocupat posturi şi funcţii înalte în sfera industrială, economică, bancară şi administrativă.[32] În 1873 mebrii familiei Grabovsky au fost dintre cei mai mari contribuali din Pesta. Au plătit 1079 Fl impozite.[33]

George Grabovsky a fost un membru apreciat în cercul coloniei macedoromâne- române din Pesta. Conlucra cu cei mai cunoscuţi membri ai acesteia. Alături de Michail Széher şi Gheorghe Ioanovici de Dulău era însărcinat cu aplicarea prevederilor testamentare a lui *Emanuil Gojdu*.[34] George Grabovsky a fost membru în multe asociaţiuni. Timp îndelungat a fost deputat al primăriei din Pesta. La decesul său Adunarea Generală a dat o hotărîre prin care i se mulţumeşte pentru munca şi devotamentul său, pus în slujba administraţiei publice din capitala ungară.[35]

George Grabovsky în testamnetul său a lăsat sume considerabile şi pentru scopuri naţional-culturale, printre altele a donat şi pentru *ASTRA* din Sibiu (a cărui prim preşedinte a fost Andrei Şaguna) şi pentru *Academia Română*. Despre acest act al lui putem citi în Procesul verbal încheiat în şedinţa ordinară a comitetului ASTRA din 7 decembrie 1875:

„Se ia spre ştiinţă §. 181. Secretarul II. aduce la cunoştinţă comitetului, că tribunalul reg. din Buda-Pesta au trimis în copie testamentul lui *Georgiu Grabovski din Pesta*, din care se vede, că s-a testat pe seama asociaţiunei suma de 400 fl. Iar pe seama academiei suma de 300 fl.

Nr. 293

Comitetul luînd cu plăcere în cunoştinţă împărtăşirea acelui testament, decide a se împuternici *dr. Ioan caval. de Puşcariu din Pesta* pentru încasarea sumelor indegitate, în numele asociaţiunei."[36]

George Grabovsky şi alţi membri ai familiei au fost mecenaţii multor iniţiative naţional-culturale româneşti din Budapesta. Au participat la diferite manifestări organizate de colonia română de aici. Studenţii de la universitatea din Budapesta de multe ori primeau ajutoare din partea familiei. Societatea „Petru Maior" a fost constant sprijinită din partea lor, dar mai ales din partea lui George Grabovsky. Studenţii români din Budapesta s-au bucurat totdeauna de sprijinul său şi casa lui le era totdeauna deschisă.

NOTE

1. Maria Berényi, *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea,* Giula, 2000, p. 5–47.
2. Füves Ödön, *Statisztikai adatok Pest és Buda 1687–1848 közt polgárjogot nyert görög származású lakosairól*, in „Antik Tanulmányok", 1963, nr. 3–4, p. 236–237.
3. Nicolae Iorga, *Istoria literaturii în secolul al XVIII-lea*, vol. 2, p. Bucureşti, 1901, p. 254.
4. Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studii lingvistic*, Bucureşti, 1932, p. 78.
5. *Ibidem.,* p. 82.
6. Maria Berényi, *idem.,* p. 5–47.
7. Füves Ödön, *Pesti görög háztulajdonosok*, in „Antik Tanulmányok", 1970, nr. 1, p. 49–54.
8. Virgil Molin, *Din istoricul parohiei române ortodoxe din Pesta (1788),* in „Mitropolia Banatului," 1966, nr. 4-6, p. 256–261.
9. Th. Capidan, *Macedoromânii. Etnografie, istorie, limbă,* Bucureşti, 1942, p. 213.
10. Virgil Molin, *ibidem,* p. 261.
11. Bácskai Vera, *A vállalkozók előfutárai*, Budapest, 1989 p.137.
12. *Ibidem.*
13. I. Boros, *Grabovszky, unchiul Metropolitului gr. ort. rom. Andreiu Şaguna şi familia Grabobszky*, in: „Transilvania", 1927, nr. 5–6, p. 206–208.
14. Gheorghe Tulbure, *Activitatea literară a mitropolitului Andrei Şaguna,* Bucureşti, 1909, p. 10.
15. Ioan Lupaş, *Mitropolitul Andreiu Şaguna. Monografie istorică*, Sibiu, 1911, p. 21.
16. Rokken Ferenc, *Az Erzsébethíd és a belváros szabályozása,* in „Tanulmányok Budapest Múltjából", Budapest, 1934, p. 55.
17. Maria Berényi, *Poveştile caselor / Tales of houses / Mesélő házak*, Budapesta-Budapest, 2011, p. 42–45.
18. Keith Hitchins, *Ortodoxie şi naţionalitate. Andrei Şaguna şi românii din Transilvania 1846–1873,* Bucureşti, 1995, p. 34–35.
19. Maria Berényi, *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea,* Giula, 2000, p. 40.
20. Ioan Bianu, Nerva Hodoş, Dan Simionescu, *Bibliografia românească veche 1508–1830*, Tomul III, Bucureşti, 1912–1936., p. 436–437.
21. Acad. Cornelia Bodea, *Prima Societate a Femeilor Române (1815) şi contemporanii ei,* in: „Memoriile secţiei de ştiinţe istorice şi arheologie", Editura Academiei Române, Seria IV, Tomul XXI, 1996, p. 117.
22. Ioan Bianu, Nerva Hodoş..., *ibidem*, p. 554.
23. Acad. Cornelia Bodea, *ibidem.,* p. 117.
24. Andrei Veress, *Bibliografia româno-ungară (1781-1838)*, vol. II, Bucureşti, 1931, p. 280–281.
25. Keith Hitchins, *ibidem.,* p. 30.
26. Ioan Lupaş, *ibidem.,*, p. 22.
27. Nicolae Popea, *Archiepiscopul şi Metropolitul Andreiu Baron de Şaguna*, Sibiu, 1879, p. 5.
28. *Ibidem.*, p. 20.
29. Ioan Lupaş, *ibidem.,*, p. 20.
30. Bácskai Vera, *ibidem.,* p. 138.
31. *Mitropolitul Andreiu baron de Şaguna. Scriere comemorativă la serbarea centenară a naşterii lui.* Sibiu, 1909, p. 429.
32. Grabovszky Konstantin, a kersekedést az 1840-es évektől György fiával társulva folytatta: cége után 1847-ben viszonylag csekély, nyolcforintnyi adót fizetett. Az 1840-es évek végén halt meg, az általa szerzett, illetve az Athanázról rászállt vagyonról – a nemesi birtok kivételével – 1853-ban meghalt özvegye, Mutovszky Katalin végrendelkezett.(…)

Grabovszky Konstantinnak négy gyereke volt az anya halálakor életben: Erzsébet lánya, Balassa Konstantin őrnagy felsége és három fia: György, Anasztáz és Konstantin. Leltár hiányában az összvagyonról nincsen képünk: az özvegy 640 forintot hagyott kegyes célokra, a peti görögkeleti egyházra, iskolára, az e hitfelkezethez tartozó szegényeknek, a ráckevei templomnak (ezen belül 200 forintot Shaguna püspöknek emlékül) 60 forintot a cselédeire, 1800 forintot pedig rokonai között rendelt elosztani. A kereskedést társára, Györgyre hagyta, akinek négy év leforgása alatt kellett testvéreit kielégitenie.

A két fiatalabb fiú az 1871/72.évi címtárban hivatalnokként szerepeltek, és a régi családi házban laktak. Ott élt György is, aki immár kicsinyben folytatta a posztókereskedést. Üzleti tevékenysége háttérbe szorult ipari és hitelérdekeltségei mögött: igazgatósági tagja volt az Osztrák Nemzeti Bank fiókintézetének, a Pesti Kereskedelmi Bnaknak, a Pesti Hazai Első Takarékpénztárnak, alelnöke a Király Serfőzdének, a Salgótarjáni Vasműnek, a Pécsi Brikettgyárnak és az Első Magyar Gépgyár Rt.nek. Pályája végén tehát a gazdasági élet vezérpozicióiba került. (Bácskai Vera, *ibidem.,* p. 137-138.)

33. Bácskai Vera, *ibidem.,* p. 138.
34. Maria Berényi, *Viaţa şi activitatea lui Emanuil Gojdu 1802-1870,* Giula, 2002, p. 134.
35. *XIV/I. 1875. évi június hó 30-án tartott rendes közgyűlés jegyzőkönyve* [502.] 492. Grabovszky György fővárosi törvényhatósági bizottsági tag halálának bejelentése [250/a.] [Előterjesztés] Elnöklő főpolgármester úr szomrú kötelességet teljesít, midőn utólagosan bejelenti, hogy a városi közügyek körül érdemekben gazdag Grabovszky György fővárosi bizottsági tag a közelebbi napokban hirtelen halállal kimúlt. A közgyűlés érzelmével vél találkozni azon indítványában, hogy a

boldogultnak érdemei törvényhatósági jegyzőkönyvünkben megörökíttessenek, s erről a boldogult testvére értesíttessék.

[Határozat] A közgyűlés ezen gyászjelentést fájdalmas érzettel veszi tudomásul, mert a boldogult személyében a fővárosi törvényhatóság egyik oly kitűnő tagját nékülözi örökre, ki részint mint szab. Kir. Pest városának számos éveken keresztül volt képviselője, részint az egyesített főváros törvényhatóságának bizottsági tagja, a körébe vágó szakügyekben alapos ismereteivel és tvékeny munkásságával a városi közügyekben kitűnő szolgálatokat teljesített. Midőn tehát a közgyűlés a boldogultnak érdemeit törvhat. Jegyzőkönyvében megörökíti, erről egyszersmind a boldogult családjának visszamaradt tagját jkv. Kiv. [jegyzőkönyvi kivonaton] értesíteni határozza. (Budapest Levéltára, Közgyűlési jegyzőkönyvek)

36. *Transilvania*, 1876, nr. 9, p. 9.

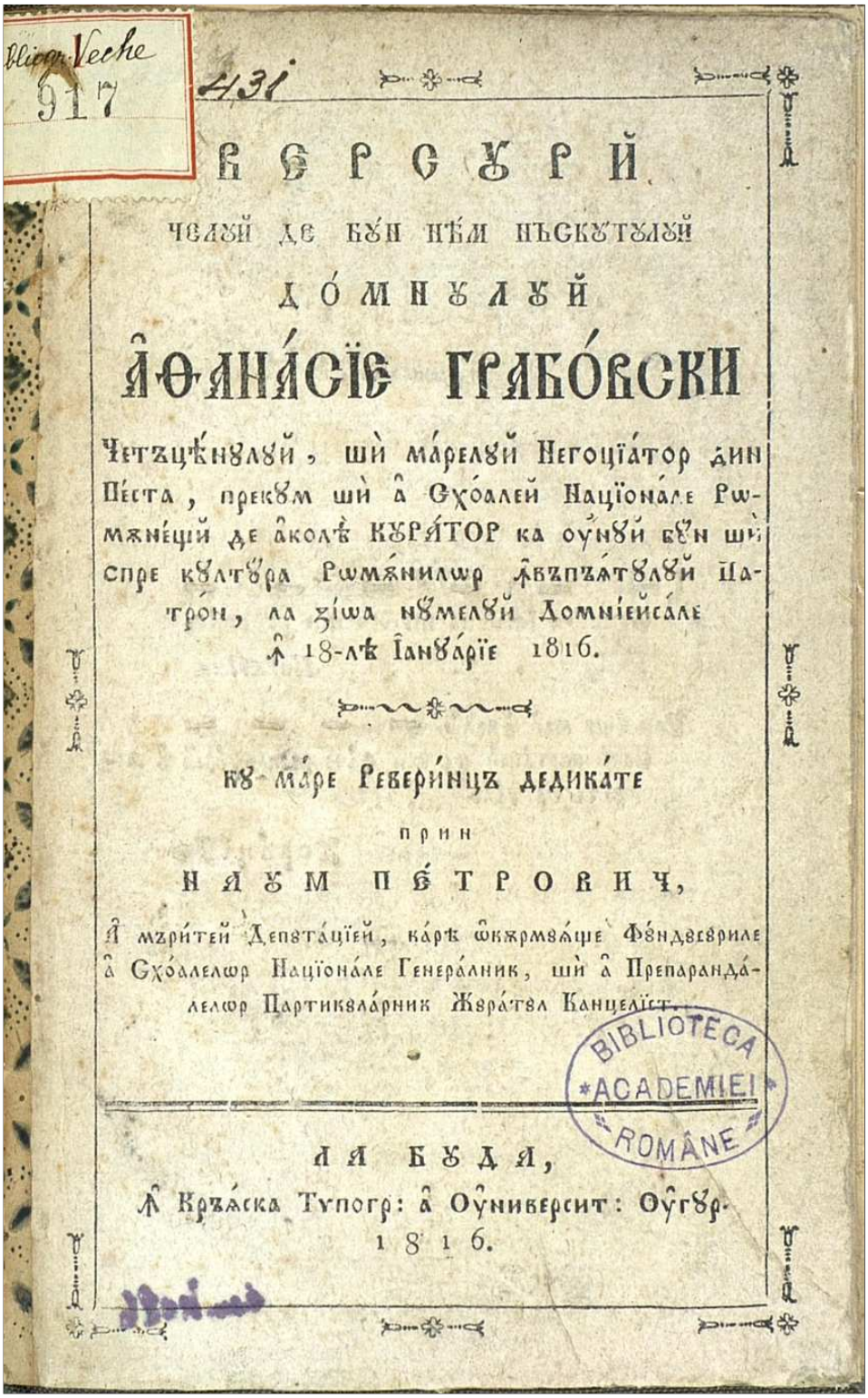

Coperta cărţii lui Naum Petrovici dedicată lui Atanasiu Grabovsky

Ana Borbély

Integrare în societate: Tendinţe moderne în alegerea numelor de botez în comunitatea română din Ungaria în secolul al XXI-lea[1]

Moto: „A înţelege ce este un nume propriu implică o cunoaştere a naturii şi funcţiei sale în interiorul sistemului de denominaţie, considerat din punct de vedere psihologic, social şi din cel al limbajului, iar aceste ultime trei aspecte trebuie examinate dintr-o perspectivă istorică, multiculturală şi multilingvistică." (Viorica Goicu 2008: 5)

1. Ansamblul numelor de botez (prenumelor[2]) face parte din cultura unui popor, naţiuni sau grup minoritar, este un mijloc de a distinge două culturi, grupuri minoritare, ba chiar două localităţi din acelaşi grup de vorbire. În concluzia studiului, care a avut ca scop prelucrarea şi descrierea tendinţelor de alegere a prenumelor la românii din Ungaria în secolele XVIII–XX[3] (v. Borbély 2010: 69–70), am încercat să sintetizez legătura care există între prenumele alese de românii din Ungaria şi istoria societăţii, precum şi legătura dintre prenumele şi evoluţia gîndirii comunităţii –prin prisma celor scrise de Sorin Stati: „Cercetarea etimologică dovedeşte cu prisosinţă cît de strîns e legată limba de istoria societăţii şi de evoluţia gîndirii" (1964: 130).

Avînd în vedere tendinţele în alegerea numelor de botez în secolele XVIII–XX în relaţie cu *istoria societăţii* se poate trage următoarele concluzii.

(1) În comunitatea românilor din Ungaria, prin frecvenţa mare a prenumelor de sfinţi: se reflectă credinţa profundă ortodoxă a întregii comunităţi (de ex.: *Maria, Ana, Gheorghe, Ioan*).

(2) Frecvenţa foarte mare a unor prenume din secolul XX arată structura închisă a comunităţii, amintim aici frecvenţa mare a unor prenume în comunitatea românilor din Micherechi: *Maria (156), Ana (131), Ioan (103), Gheorghe (101).*

(3) Influenţa prenumelor sîrbeşti reflectă căsătoriile mixte, formate între ortodocşii sîrbi şi români din Bătania şi Cendul Unguresc: *Bia, Miliţa, Ivan, Svetozar*.

(4) Administraţia antroponimelor în actele oficiale în limba maghiară: a protejat apariţia prenumelor maghiare şi variantele maghiare ale prenumelor româneşti *Vasile: László; Teodor: Tivadar, Tibor; Floarea*: *Virág*.

(5) Pătrunderea prenumelor maghiare demonstrează: începutul contactului de zi cu zi cu societatea maghiară (începînd cu anii 1960): *Andrea, Enikő, Csaba, Zoltán* (v. Borbély 2010: 69).

Iar avînd în vedere tendinţele în alegerea numelor de botez în secolele XVIII–XX în relaţie cu *evoluţia gîndirii* a românilor din Ungaria putem conchide următoarele:

(1) Solidaritatea familială în alegerea prenumelor reflectă: respectul, stima, onoarea faţă de părinţi, bunici, naşi, adică în general faţă de instituţia familiei.

(2) Prenumele feminin caracteristic întregii comunităţi: *Floarea* reflectă – impotanţa, semnificaţia, însemnătatea *frumos*ului, şi legătură strînsă cu *natura* înconjurătoare.

(3) Înfluenţa prenumelor româneşti la modă în România (Transilvania, Crişana) reflectă: dorinţa românilor din Ungaria de a se lega cît mai profund de naţiunea românească, iubirea şi respectul faţă de cultura românească (de ex.: *Doina, Stela, Aurel, Traian*) (v. Borbély 2010: 69–70).

Rezultatele cercetării prezentate în studiul din 2010 se pot condensa într-o singură propoziţie. Parcurgînd cu ajutorul prenumelor secolele XVIII, XIX şi XX la românii din Ungaria se desprind caracteristicile de bază a comunităţii:

religia profundă, respectul faţă de familie, legătura faţă de naţiunea română, iubirea frumosului, deschiderea spre modern (v. Borbély 2010: 70).

În studiul de faţă, vor fi analizate acele tendinţe noi, din secolul XXI, care sînt caracteristice în ceea ce priveşte alegerea numelor de botez în comunitatea românilor din Ungaria.

2. Prenumele româneşti actuale – conform celor scrise de Elena-Camelia Zăbavă – pot fi clasificate din punctul de vedere al originii în mai multe grupe:

- nume mitologice: *Casandra, Delia, Diana, Elena, Nestor, Olimpia, Oreste etc.;*
- nume biblice şi de sfinţi: *Adam, Eva, Gabriel, Lazăr, Maria, Magdalena, Matei, Eleonora, Filip, Natalia etc.;*
- nume din Roma antică: *Adrian, Cecilia, Lavinia, Liviu, Lucreţia etc.;*
- nume medievale: *Adela, Angelica, Bianca, Sigismund etc.;*
- nume istorice: *Agripina, Alexandra, Ştefan, Teodor etc.;*
- nume exotice: *Carmen, Dalia, Greta, Mirela, Tania; Ursula etc.*

Aceste nume pot funcţiona ca atare sau prin forme hipocoristice sau diminutivale. De asemenea, există tendinţa de a „cosmetiza" prenumele obişnuite prin prescurtări şi prin transformări grafice nespecifice limbii române: *Any (Anişoara), Betty (Elisabeta), Fanny (Ştefania), Jenny (Ioana, Eugenia), Johnny (Ion), Mary (Maria), Miky (Mihaela), Nelly*[4] *(Ioana, Elena), Vally (Valeria, Vasilica)* (v. Zăbavă 2008: 396).

3. După Zăbavă, un fenomen deosebit de interesant pentru lingvişti şi sociologi este împletirea tradiţiei cu exprimarea voinţei părinţilor, fenomen care se concretizează prin a acorda copilului un nume format din două sau mai multe cuvinte. Moda acestor prenume duble apare mai întîi la oraş, în rîndul intelectualilor, ca apoi, prin imitaţie să se extindă şi la alte categorii socioprofesionale din mediul urban şi rural. Obiceiul de a da copilului numele naşilor a contribuit şi el la extinderea fenomenului acolo unde se obişnuieşte ca tinerii căsătoriţi să aibă doi naşi (îndeosebi zona Ardealului). Trebuie menţionat faptul că dintre cuvintele care alcătuiesc prenumele, de cele mai multe ori numai unul este activ. Cîteodată se impune în uz numai o formă diminutivală sau un hipocoristic. Uneori activează un cu totul alt nume (impus de dorinţa unuia dintre părinţi) decît cele înregistrate în actele oficiale: un copil care se numeşte Marius Şerban, dar i se spune Andrei. Alături de ceea ce numesc antoponomaştii nume duble se înregistrează o serie de prenume alcătuite din trei sau patru termeni, uneori chiar din cinci elemente: *Gabriel-Cosmin-Marian, Ana-Maria-Lorena*" (Zăbavă 2008: 395–396). „Alăturarea a două sau mai multe prenume nu se face după criterii lingvistice sau geografice, ci mai degrabă după unele socioculturale (gradul de instrucţie al părinţilor, mediul şi nu în ultimul rînd, criteriul estetic)." (Zăbavă 2008: 396). Zăbavă face referire şi la rezultatele metodei statistice aplicată de reputatul onomast Gh. Bolocan (1999), care apreciază că după anul 1992 s-au înmulţit sensibil prenumele duble; din întregul inventar de nume de botez dintre anii 1995–1999 în jur de 40% sunt nume duble. În majoritatea cazurilor, cel de-al doilea nume este preluat din inventarul apusean (Anglia, Italia, Franţa, Spania) şi din America şi se adaugă unui nume vechi din onomasticonul românesc: *Alexandru-Mario, Mihai-Robert, Nicolae-Roberto, Petre-Orlando, Ana-Miruna, Ioana-Carla, Maria-Mirabella* etc. (Bolocan 1999: 374).

4. În studiul de faţă numele de botez al nounăscuţilor români din Ungaria din secolul XXI vor fi analizate pe baza listelor de botezaţi dintre 2000–2009, publicate în Calendarul Românesc[5]. Informaţiile referitoare la prenumele botezaţilor sau binecuvîntaţilor[6] au fost culese de la preoţii bisericilor ortodoxe şi greco-catolice ori de la pastorii sau presbiterii caselor de rugăciune baptiste şi penticostale (v. Anexă). Aceste nume de botez aparţin administraţiei bisericilor din următoarele localităţi:

Biserica Ortodoxă Română: Aletea, Apateu, Bătania, Bichiş, Bichişciaba, Budapesta, Cenadul Unguresc, Chitighaz, Crîstor, Darvaş, Giula, Oraşul Mare Românesc, Giula, Oraşul Mic Românesc, Jaca, Micherechi, Otlaca-Pustă, Peterd, Săcal, Seghedin, Vecherd;

Biserica Greco-catolică: Bedeu;

Biserica Baptistă: Cenadul Unguresc, Chitighaz, Micherechi;

Biserica Penticostală: Micherechi, Biserica Penticostală nr. 1. şi Betel.

Pe baza acestor liste de botezaţi şi benecuvîntaţi constatăm că, în aceste biserici, în perioada amintită, au fost botezaţi ori binecuvîntaţi 721 de copii, dintre care 352 fete şi 369 băieţi. Aceşti copii în total au 888 de prenume: fetele 426, iar băieţii 462 (v. Figura 1).

Figura 1
Numărul copiilor (fetelor şi băieţilor) şi numărul numelor de botez al celor botezaţi şi binecuvîntaţi în localităţile româneşti din Ungaria în perioada 2000–2009 (v. Calendarul Românesc, 2001–2010)

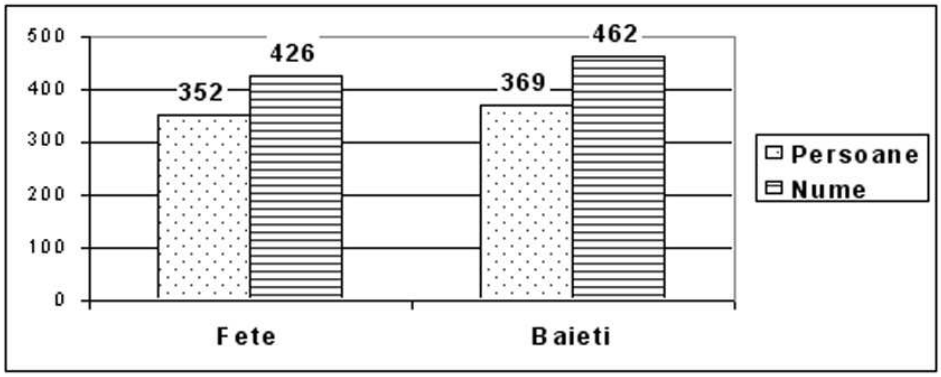

Prenumele româneşti actuale, în Ungaria, în secolul XXI, pot fi clasificate din punctul de vedere al originii în mai multe grupe:

- prenume mitologice: *Achilles, Afrodita, Casandra, Diana, Dionisa, Dionisie, Demetra, Penelopa etc.;*
- prenume biblice şi de sfinţi: *Adam, Aron, Beniamin, Daniel, David, Eva, Gabriel, Ioachim, Ioel, Iona, Lazăr, Marc, Maria, Magdalena, Matei, Rebeca, Sara etc.;*
- prenume româneşti (influenţe din România): *Ciprian, Raluca, Răzvan, Vlad etc.;*
- prenume ungureşti: *Ákos, Angyalka, Anikó, Árpád, Attila, Boglárka, Csaba, Csanád, Enikő, Gyöngyi, Ildikó, Levente, Remény, Napsugár, Szabolcs, Tünde, Zalán, Zétény, Zoltán, Zsolt, Zsombor etc.;*
- prenume romane: *Adrian, Cecilia, Cezar, Cornel, Lavinia, Liviu, Lucreţia, Valeria, Valeriu etc.;*
- prenume medievale: *Adela, Angelica, Bianca etc.;*
- prenume americane (din SUA): *Antony, Beril, Cintia, Jenifer, Kevin, Melani, Samanta, Tifany etc.;*
- prenume franceze: *Lili, Sebastian, Vivien etc.;*
- prenume italiene: *Giovanni, Marco, Mario, Renato, Ricardo etc.*

Faţă de alegerea prenumelor caracteristice pentru secolele anterioare tendinţe noi se leagă de alegerea prenumelor din secolul XXI. Un rol hotărîtor în alegerea prenumelui nou-născutului l-a avut tradiţia, conform acesteia copilul a purtat numele părinţilor, bunicilor, naşilor etc. Tendinţa aceasta este înlocuită mai mult cu tendinţe novatoare, la baza acestora se află *moda numelor* care nu sînt frecvente, nu apar la alţi copii din localitate, care sună bine etc. Pe baza datelor se desprind cele două noi tendinţe în alegerea numelor de botez din secolul XXI:

- variabilitatea mare a numelor de botez;
- apare prenumele dublu.

4.1. Variabilitatea numelor de botez în secolul XXI se constată prin frecvenţa mică (puţini botezaţi) a unui prenume. Pe baza listelor de nume de botez din secolul XXI, apar 99 nume de botez feminine şi 65 nume de botez masculine numai la o singură dată, adică la o singură persoană; iar cel mai frecvent nume de botez, la fete, apare la 25 botezate, la băieţi cel mai frecvent nume de botez apare la 23 botezaţi (v. Tabelul 1).

Tabelul 1
Frecvenţa numelor de botez în secolul al XXI-lea la românii din Ungaria (v. Calendarul Românesc, 2001–2010)

Numărul botezaţilor	Numărul prenumelor de fete	Numărul prenumelor de băieţi
1	99	65
2	32	15
3	19	13
4	7	2
5	12	9
6	7	7
8	2	1
9	0	5
10	0	3
11	0	1
12	0	2
13	1	2
16	0	1
19	0	1
20	0	1
23	1	1
25	1	0

Iată lista prenumelor de fete care apar numai la o singură persoană: *Afrodita, Alexia, Alicia, Aliz, Aliza, Amalia, Andrada, Angela, Angelica, Angyalka, Arina, Aurelia, Beata, Beril, Betty, Blanca, Bonita, Carolin, Casandra, Cecilia, Clara, Constandina, Corina, Cruna, Csenge, Debora, Delfina, Delia, Demetra , Dionisa, Dorina, Emanuela, Eta, Eunice, Evelin, Fernanda, Gerda, Gloria, Gyöngyi, Helga, Henrietta, Iana, Ibolya, Ielena, Ildiko, Ileana, Ingrid, Ioana, Ivett, Jaclin, Jeraldin, Ketrin, Kira, Lara, Leontina, Lidia, Lilla, Lorina, Luciana, Luiza, Madlina, Magdalena, Margareta, Milena, Mira, Miramni, Miranda, Mónika, Napsugár, Nineta, Norina, Odet, Orsolya, Panna, Paulina, Pegy, Penelopa, Petra, Petronela, Piroska, Regina , Roberta, Róza, Rozalia, Sabina, Samanta, Sandra, Silvia, Simona, Susana, Tifany, Timea, Valeria, Vanda, Vera, Viorica, Vivienne, Zinadia, Zsanett.*

Lista prenumelor de băieţi care apare numai la un singur individ: *Abel, Achilles, Aldo, Alexander, Andreas, Antony, Armando, Augustin, Árpád, Balla, Béla, Benedek, Botond, Cezar, Ciprian, Csanád, Damian, Denis, Dezső, Dionisie, Donat, Edmund, Endre, Ervin, Eugen, Filip, Frederik, Gerhard, Giovanni, Ioachim, Iona, Ionatan, Josua, Jakcin, Jonatán, Lazăr, Leonard, Marco, Marin, Mario, Marius, Mátyás, Milán, Natanael, Pavel, Răzvan, Remeny, Rafael, Renato, Ricardo, Ronaldo, Samuel, Silvester, Sotiris, Spiros, Petros, Szilárd, Teo, Urban, Valeriu, Vencel, Vlad, Zalán, Zéno, Zétény.*

În tabelul 2 am înşirat acele nume de fete din secolul al XXI-lea care apar măcar la două şi maximum la 25 de botezate. Menţionăm aici că cele mai frecvente prenume feminine în secolul XXI sînt: *Maria* (25 botezate), *Ana* (23 botezate) şi *Sofia* (13 botezate).

Tabelul 2
Frecvenţa (între 2-25 botezate) numelor feminine între 2000–2009
(v. Calendarul Românesc, 2001–2010)

2	Adela, Alexa, Amanda, Anet, Barbara, Beatrix, Brigita/Brighita[7], Emma, Enikő, Gabriela, Georgina, Gina, Iulia, Jenifer, Camila/Kamilla, Kitti, Lavinia, Laninia, Leila, Liza, Luţa, Margit, Melani/Melany, Mirela, Natalia, Nicoleta/Nikolett, Raluca, Rebeca, Reka/Réka, Sara, Stela, Veronica
3	Anita, Bernadett, Bianca, Carmen, Cintia, Daniela, Denisa, Diana, Edina, Emilia, Fruzsina, Mariana, Melisa/ Melisza, Mercedes/Mercedesz, Noemi /Noémi, Ramona, Tamara, Tünde, Zita
4	Anikó, Dora, Elena, Elisabeta, Emese, Floarea/Flóra, Iuliana
5	Adriana, Claudia, Cristina, Ecaterina/ Katalin, Erica/ Erika, Estera/Eszter, Fanni, Greta, Hana/Hanna, Laura, Lili, Virag/Virág
6	Agneta/Agnes/Ágnes, Andrea/ Andreea, Boglarca/Boglarka, Eva/ Éva, Izabela/Izabella, Nora, Victoria
8	Alexandra, Vivien
13	**Sofia, Zsófia**
23	**Ana/Anicuţa/Anuţa/Anna**
25	**Maria**

În tabelul 3 sînt înşirate acele nume de botez de băieţi: care apar la măcar doi şi pînă la 23 botezaţi. Cele mai frecvente nume pentru băieţi sînt *David* (23 botezaţi), *Ioan* (20), *Gheorghe* (19), *Daniel* (16).

Tabelul 3
Frecvenţa (între 2-23 botezaţi) numelor de botez masculine între 2000–2009
(v. Calendarul Românesc, 2001–2010)

2	Barnabás, Carol, Gabor/Gábor, Gabriel, Iakab/Jakab, Imre, László, Nicolae/Nicolas, Raul, Richard, Rudolf, Sebastian, Simeon/Simion
3	Aron/Áron, Blaziu, Cornel, Eric, Francisc/Ferenc, Jenő, Gavril/ Gavriil, Noel, Robert, Teodor, Tiberiu/ Tibor, Valentin, Victor
4	Beniamin / Benjamin, Ruben
5	Adrian, Alex, Bence, Cristian, Gergő, Grigore/Grigor, Levente, Martin, Tamas/Tamás/Toma
6	Akos/Ákos, Alexandru, Dominic/ Dominik, Iosif/József, Kristof/Kristóf /Cristof/Crişţof, Roland, Szabolcs
8	Andrei
9	Attila, Balázs/Balazs, Marc/Marcu, Matei/Máté, Norbert
10	Balint/Bálint, Patric/Patrick/Patrik, Petru
11	Vasilică/Vasile
13	Zoltan/Zoltán/Zoli, Mihai/Mihail /Mihály
16	**Daniel/Dániel**
19	**Gheorghe/George**
20	**Ioan/Ion/János**
23	**David**

4.2. În figura 2 am adunat indexurile de frecvenţă ale numelor de botez pe sexe din Micherechi din secolul al XIX-lea şi secolul al XX-lea (v. Borbély 2010: 63), care au fost calculate în felul următor: numărul persoanelor împărţit cu numărul prenumelor. Iar în figura 3 sînt prezentate indexurile de frecvenţă ale numelor, pe sexe, din secolul XXI. La fete acest index de frecvenţă a prenumelor este 0,82, iar la băieţi 0,79.

Figura 2
Indexuri de frecvenţă ale prenumelor din Micherechi

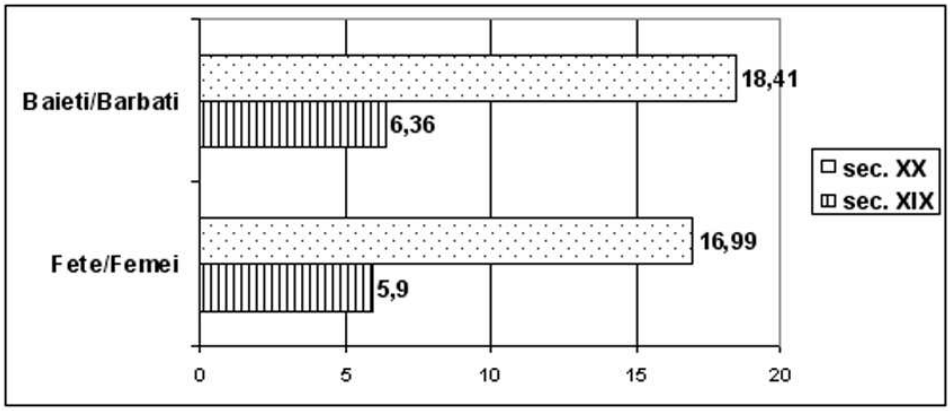

Figura 3
Indexuri de frecvenţă ale numelor de botez din secolul al XXI-lea (v. Calendarul Românesc, 2001–2010)

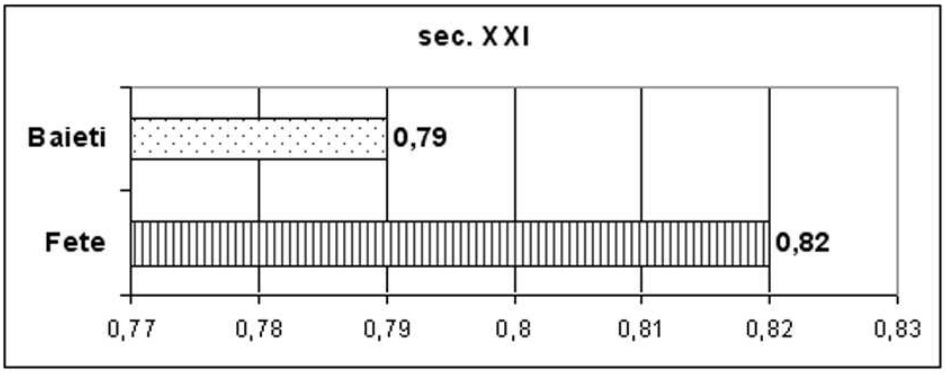

Comparînd aceste indexuri (v. Figura 3) cu cele din Micherechi din secolele XIX–XX (v. Figura 4) se constată că, în secolele anterioare frecvenţa unui nume în comunitate (în medie) era mare. Un nume, în medie, apare la 6–16–18 persoane. În secolul XXI prenumele au o circulaţie mai mică, adică, în medie, un nume apare aproape numai la o persoană (v. Tabelul 4). Acest fenomen se explică şi cu o tendinţă nouă: cu apariţia prenumelui dublu.

Tabelul 4
Indexuri de frecvenţă ale numelor de botez, secolele XIX–XX–XXI

	Fete/femei	Băieţi/bărbaţi
Secolul al XIX-lea (Micherechi)	5,90	6,36
Secolul al XX-lea (Micherechi)	16,99	18,41
Secolul al XXI-lea (românii din Ungaria)	0,82	0,79

4.3. Cum am amintit mai sus, Gh. Bolocan (1999) apreciază că, în România, după anul 1992, s-au înmulţit sensibil prenumele duble; din întregul inventar de nume de botez dintre anii 1995–1999 în jur de 40% sînt nume duble. La românii din Ungaria tendinţa, în număr mare, apare în secolul XXI, dar faţă de România cu o mai mică frecvenţă: în jur de 25% (v. Figura 4). Dintre 352 de fete, din Ungaria, 267 au un singur prenume (prenume simplu) şi 85 două prenume (prenume dublu). La băieţi, dintre 371 persoane, din Ungaria, 275 au un singur prenume (prenume simplu), 94 au două prenume (prenume dublu) şi 2 botezaţi au trei nume de botez (prenume triplu) (v. Figura 5).

Figura 4
Frecvenţa prenumelui simplu şi dublu în România şi Ungaria

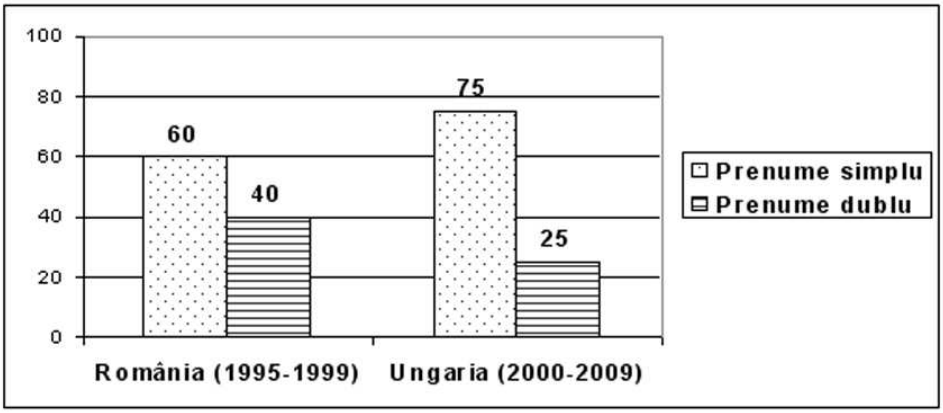

Figura 5
Numărul numelor de botez la fete şi la băieţi în secolul al XXI-lea (v. Calendarul Românesc, 2001–2010)

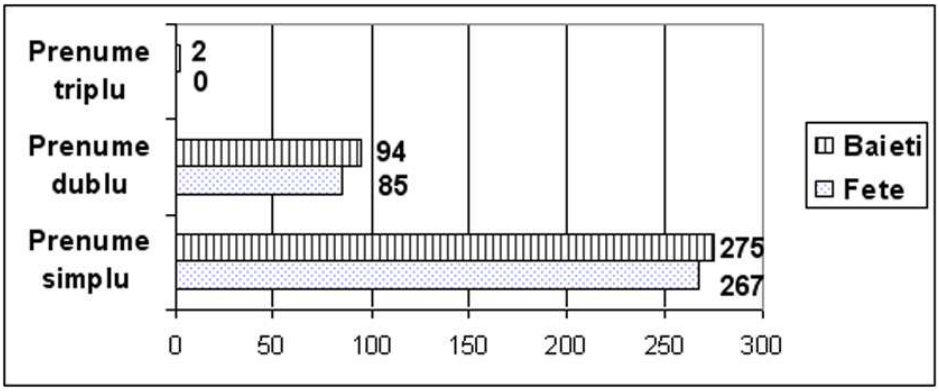

4.4. Apariţia prenumelui dublu determină o întrebare nouă în cercetare: este diferenţă între prenume în ceea ce priveşte locul/ordinea lor în numele unei persoane? Răspunsul este simplu: da, prenumele de botez au diferite statute. Numele feminine după locul lor în antroponime se pot grupa în trei grupe, prenume care apar:

- numai pe locul întîi (de ex.: *Sofia Victoria*);
- numai pe locul al doilea (de ex.: *Nora Emanuela*);
- pe ambele locuri (de ex.: *Carmen Denisa; Lara Carmen*).

În tabelul 5 am înşirat prenumele după poziţia lor în numele fetelor. Din lista aceasta a prenumelor de fete se desprinde că, unele prenume au un alt statut/prestigiu în comunitatea noastră decît celelalte.

Tabelul 5
Statutul numelor de botez feminine în secolul al XXI-lea
(v. Calendarul Românesc, 2001–2010)

Numai pe locul întîi	Numai pe locul doi	Pe ambele locuri
Adriana	Afrodita	Ana, Anicuţa, Anuţa, Anna
Alexandra	Amalia	Boglarca, Boglarka
Andrea/Andreea	Angyalka	Carmen
Estera/Eszter	Bonita	Claudia
Hana/Hanna	Clara	Cristina
Izabela/Izabella	Cruna	Denisa
Nora	Dorotea	Ecaterina/Katalin
Sofia/Zsófia	Emanuela	Edina
Virag/Virág	Eunice	Elena
Vivien	Gyöngyi	Elisabeta
	Ibolya	Emese
	Ioana	Erica/Erika
	Lilla	Eva/Éva
	Luciana	Fanni
	Magdalena	Floarea/Flóra
	Miramni	Georgina
	Odet	Greta
	Róza	Iuliana
	Timea	Jenifer
	Vanda	Camila/Kamilla
	Viorica	Laura
		Lili
		Luţa
		Margit
		Maria
		Noemi/Noémi
		Raluca
		Veronica
		Victoria

În tabelul 6 am înşirat numele de botez după poziţia lor în antroponimele băieţilor. Analizînd lista aceasta a numelor de botez de băieţi putem conclude că, şi la băieţi este caracteristic că unele numele de botez au un alt statut/prestigiu în comunitatea noastră decît celelalte, şi apar:

- numai pe locul întîi (de ex.: *Adam Filip*);
- numai pe locul al doilea (de ex.: *Edmund Augustin*);
- şi pe locul întîi şi pe al doilea (de ex.: *Cristian Mihai; Iosif-Cristian*);
- numai pe locul al treilea (de ex.: *Rudolf Kevin Florin*).

Tabelul 6
Statutul numelor de botez masculine în secolul XXI
(v. Calendarul Românesc, 2001–2010)

Numai pe locul întîi	Numai pe locul doi	Pe locul întîi şi doi	Numai pe locul trei
Adam	Achilles	Adrian	Constantin
Alex	Alexander	Akos/Ákos	Florin
Balint/Bálint	Andreas	Alexandru	
Bence	Augustin	Andrei	
Dominic/Dominik	Árpád	Aron/Áron	
Grigore/Grigor	Ciprian	Attila	
Iosif/József	Endre	Balázs/Balazs	

Kristof/Kristóf/ Cristof/Crişţof	Eugen	Cristian	
Martin	Filip	Daniel/Dániel	
Roland	Horaţiu	David	
Zoltan/Zoltán/Zoli	Iona	Gabriel	
	Iakab/Jakab	Gavril/Gavriil	
	Marius	Gergő	
	Mátyás	Gheorghe/George	
	Pavel	Ioan/Ion/János	
	Răzvan	Istvan/István/Ştefan	
	Remeny	Jenő	
	Samuel	Kevin	
	Silvester	László	
	Simeon/Simion	Levente	
	Sotiris	Marc/Marcu	
	Teo	Matei/Máté	
	Valeriu	Mihai/Mihail/Mihály	
	Vasilică	Noel	
	Zeno	Norbert	
		Patric/Patrick/Patrik	
		Petru	
		Raul	
		Rudolf	
		Sebastian	
		Sorin	
		Szabolcs	
		Tamas/Tamás/Toma	
		Teodor	
		Tiberiu/Tibor	
		Vasile	
		Zsolt	
		Zsombor	

5. Cu schimbările economice, sociale, politice şi culturale apar zi cu zi prenume necunoscute pînă acum în comunitatea noastră. Totodată este interesant de văzut atitudinea membrilor comunităţii faţă de aceste prenume moderne.

● Copiii: se obişnuiesc imediat, pentru ei aceste prenume nu diferă de celelalte, le cunosc simultan cu prenumele tradiţionale;

● Părinţii: aleg aceste prenume moderne, deci ei au tot aşa o atitudine pozitivă faţă de aceste prenume moderne, ori le consideră interesante.

● Bunicii: generaţia mai în vîrsta poate avea rezerve faţă de prenumele străine, deoarece pentru ei e greu de reţinut un nume necunoscut. Însă fiind vorba de prenumele nepotului/ nepoatei, dragostea faţă de el/ea e mare, şi prenumele modern este acceptat. Iată un fragment dintr-un interviu realizat la Chitighaz (în 2000), în care o bunică (născută în 1934, instrucţie şcolară: 8 cl. primare) ne comentează prenumele nepoţilor în felul următor:

Anchetator: *N'epoţî ce nume de bot'ez au?*
Subiect: *Anett, Barnabás, Ajándék, nume d-aşt'e cam mai* ***ţifraşe***[8]***.*** *Şt'ii tu, cum îs amu numilê.*

6. Metoda de cercetare la studiul acesta este cea descriptivă. Rupîndu-ne de metoda aceasta de cercetare, în ultimul capitol, este cazul să înşirăm şi nişte sfaturi benevole către părinţi: cum să aleagă numele de botez pentru noinăscuţi. Atunci cînd se discută despre importanţa alegerii numelui unui *viitor om* trebuie avut în vedere mai multe criterii, deoarece pot apărea situaţii în care, părinţii fără să-şi dea seama, îşi marchează pe toată viaţa copilul. Iată cîteva dintre aceste criterii:

● Nume româneşti în societatea maghiară (*Crenguţa, Luminiţa, Mihnea, Răzvan*): un prenume românesc în societatea maghiară poate

îi va îngreuna viaţa individului zi cu zi. Se propune mai cu seamă un prenume cunoscut în ambele culturi.

● Prenumele feminine şi masculine să nu fie identice, şi să aibă capacitatea concretă de a separa sexul nou-născuţilor. De ex.: colega din Budapesta, cu prenumele maghiar *Ildikó,* la o conferinţă internaţională a fost cazată într-o cameră cu un bărbat, alt participant la conferinţă; *Lulu*, un băieţel din România, la o tabără de vară la Budapesta a fost trecut pe lista fetelor.

● Criteriul estetic: să fim atenţi la alegerea prenumelui cum sună împreună cu numele de familie. De exemplu, să nu alegem la numele de familie *Nica* un prenume care începe cu silaba *Ca-*: *Nica Carmen*; ori la numele de familie *Tat* un prenume care începe cu *Tat-: Tat Tatiana.*

Părinţii trebuie să-şi asume răspunderea: numele constituie o parte din viaţa unui individ şi nu trebuie să-i ştirbească personalitatea. Nu este normal ca omul să se jeneze de numele pe care îl poartă. Acesta este un dar, nu o povară; părinţilor le revine responsabilitatea alegerii unor nume, care să nu se transforme în ceva greu de acceptat şi de suportat pentru adultul de mai tîrziu (v. Zăbavă 2008: 396).

7. În concluzie, se pot remarca următoarele. Din globalizarea, răspîndită în secolulul XXI, a rezultat alegerea prenumelor din toate părţile mapamondului: *Bonita, Samanta, Tifany, Giovanni, Raul, Ronaldo*.

Împletirea tradiţiei cu exprimarea voinţei părinţilor, fenomen care se concretizează prin a acorda copilului un prenume dublu, pare a reflecta o tranziţie între trecut şi prezent, între tradiţie şi modern: *Maria Jenifer, Zinadia Maria, Hana Florica, Kitti Ana, Ioan Norbert, David Gheorghe, Mihai Adrian.*

Rezultatele cercetării prezentate în acest studiu şi în cel apărut în numărul anterior al Izvorului (v. Borbély 2010) se pot formula într-o singură propoziţie. Parcurgînd cu ajutorul prenumelor secolele XVIII–XXI la românii din Ungaria se desprind caracteristicile de bază a comunităţii: religia profundă, respectul faţă de familie, legătura faţă de naţiunea română, iubirea frumosului, deschiderea spre modern în aşa fel, încît, să nu fie distrusă nici tradiţia.

BIBLIOGRAFIE

Bolocan, Gheorghe 1999. Prenumele actuale – inventar şi repartiţie teritorială. *Studii şi Cercetări de Onomastică*, nr. 4/1999, Craiova, Editura Universitaria, 369–412.

Borbély, Ana 2010. O nouă dimensiune a limbii şi culturii româneşti din Ungaria: tendinţe în alegerea numelor de botez în secolele XVIII–XX. In: Martin, Emilia (ed.) *Izvorul,* Revistă de etnografie şi folclor, Giula, Nr. 31, 46–74.

Calendarul Românesc. Publicaţie a Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria, Giula, 2001: 72–79.

Calendarul Românesc. Publicaţie a Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria, Jula, 2002: 78–86.

Calendarul Românesc. Publicaţie a Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria, Jula, 2003: 94–102.

Calendarul Românesc. Publicaţie a Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria, Jula, 2004: 102–111.

Calendarul Românesc. Publicaţie a Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria, Jula, 2005: 94–103.

Calendarul Românesc. Publicaţie a Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria, Jula, 2006: 100–110.

Calendarul Românesc. Publicaţie a Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria, Jula, 2007: 118–127.

Calendarul Românesc. Publicaţie a Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria, Jula, 2008: 96–105.

Calendarul Românesc. Publicaţie a Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria, Jula, 2009: 100–108.

Calendarul Românesc. Publicaţie a Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria, Jula, 2010: 88–96.

Goicu, Viorica 2008. *Cercetări de onomastică*

istorică. Timişoara, Editura Augusta – Editura Artpress.

Mokán Gyöngyi, 1993. *A kétegyházi románok keresztnévadási szokásai*. Szakdolgozat. Budapest, ELTE.

Stati, Sorin 1964. *Cuvinte româneşti: o poveste a vorbelor*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Zăbavă, Elena-Camelia 2008. Onomastica românească sub influenţa modei lingvistice europene. In Luminiţa Botoşineanu, Elena Danila, Cecilia Holban, Ofelia Ichim *Distorsionări în comunicarea lingvistică, literară şi etnofolclorică românească şi contextul european*. Iaşi, Editura Alfa, 393–400.

ANEXĂ

Informaţii despre botezaţi şi binecuvîntaţi: biserici, localităţi, numele persoanelor de la care informaţiile au fost adunate, perioada (v. Calendarele Româneşti din anii 2000–2009).

Biserica Ortodoxă

Aletea: pr. Alexandru Şereş (2000–2009)
Apateu: pr. Origen Sabău (2000–2009)
Bătania: pr. Ilie Ciocan (2000–2009)
Bichiş: pr. Petru Puşcaş (2000–2009)
Bichişciaba: pr. Teodor Marc (2000–2009)
Budapesta: pr. Marius Maghiaru (2000–2009)
Cenadul Unguresc: pr. Aurel Becan (2000–2009)
Ciorvaş: pr. Teodor Marc (2000–2009)
Crîstor: pr. Alexandru Şereş (2000–2009)
Chitighaz: pr. Florin Olteanu (2000–2009)
Darvaş: pr. Cosmin Pop (2000–2009)
Giula Oraşul Mare Românesc: pr. vicar Pavel Ardelean (2000–2009)
Giula Oraşul Mic Românesc: pr. Petru Puşcaş (2000–2009)
Jaca: pr. Cosmin Pop (2000–2009)
Leucuşhaz: pr. Ilie Ciocan (2000–2009)
Micherechi: pr. Ioan Bun (2000–2009)
Otlaca-Pustă: pr. Teodor Rocsin (2000–2002), ieromonah Paisie (2003–2005), protosinghel Calinic (2006–2009)
Peterd: pr. Cosmin Pop (2000–2009)
Săcal: pr. Origen Sabău (2000–2001); protosinghel Siluan (2002–2005), arhimandrit Siluan (2006), ieromonah David (2007–2008), ieromonah Gheorghe (2009)
Seghedin: pr. Aurel Becan (2000–2009)
Vecherd: pr. Cosmin Pop (2000–2009)

Biserica Greco-catolică

Bedeu: pr. Tarapcsák János (2000–2009)

Adunarea Baptistă

Cenadul Unguresc: pastor Kübler János (2000–2001), Ioan Ardelean (2002, 2005–2009))
Chitighaz: pastor Vasile Bodiş (2001–2005), Ştefan Sziklás (2006–2009)
Micherechi: pastor Daniel Burtic (2000–2001), Ioan Ruja (2002–2003), Teofil Tripo (2004–2006), Ioan Ruja (2007–2009),

Biserica Penticostală

Micherechi Nr. 1: Teodor Rocsin (2002–2004), Dorin Gavra (2005), Ioan Rocsin (2006–2009)
Micherechi „Betel": Viorel Bogdan (2002–2009)

NOTE

1. Această cercetare a fost realizată în cadrul proiectelor anuale ale Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, şi a fost scris în perioada grantului Variabilitate şi schimbare: cercetări asupra schimbării de limbă în timpul aparent şi în timpul real 2010–2013, Fundaţia pentru Cercetările Ştiinţifice Ungare (OTKA K 81574), Institutul de Cercetări Lingvistice, Academia Ungară de Ştiinţe (MTA NYTI).

2. Despre diferenţa denumirilor vezi Borbély 2010: 46.

3. Prenumele românilor au fost analizate pe baza datelor:
   - inscripţiilor funerare din Micherechi culese de Hatvany Csaba în 27 septembrie 2000. (Registrul inscripţiilor funerare din Micherechi a intrat şi în posesia Arhivei Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, Giula);
   - culese de Gyöngyi Mokán pentru lucrarea sa de diplomă (1993);
   - culese prin interviurile realizate de autoare în diferite localităţi cu populaţie românească din Ungaria.
4. În Ungaria, în localităţile din comunitatea românescă, *Nelli* (ori *Nelly*), de obicei, este un hipocoristic al prenumelui *Cornelia*.

5. Îmi exprim – şi pe această cale – mulţumirile colec-

tivului redacţional al Calendarelor Româneşti din perioada 2001–2010, în frunte cu redactorul şef, Eva Iova pentru colectarea consecutivă a datelor onomastice, care au format baza examinărilor din acest studiu.

6. Dat fiind că în bisericile baptiste şi penticostale botezul se face la maturitatea botezatului (ei fiind născuţi în secolul al XX-lea), iar cei binecuvîntaţi sînt nou-născuţi, în cazul acestor confesiuni am analizat prenumele binecuvîntaţilor. Menţionăm aici că, şi în biserica ortodoxă – cu mică frecvenţă – se săvîrşeşte taina botezul şi la maturitate.

7. Numele de botez în listele Calendarelor Româneşti apar în diferite variante (de exemplu transcrise după alfabetul român ori maghiar, sub forme diminutivate). În tabelul 2, cît şi în întregul studiu, ele sînt redate exact aşa cum apar în listele Calendarelor Româneşti.

8. Cuvînt român folosit la Chitighaz, de origine maghiară (ung. *cifra, cifrás*), cu sensul: ‘decorativ’, ‘ornamentat’.

Tiberiu Herdean

Poezia Mariei Berényi

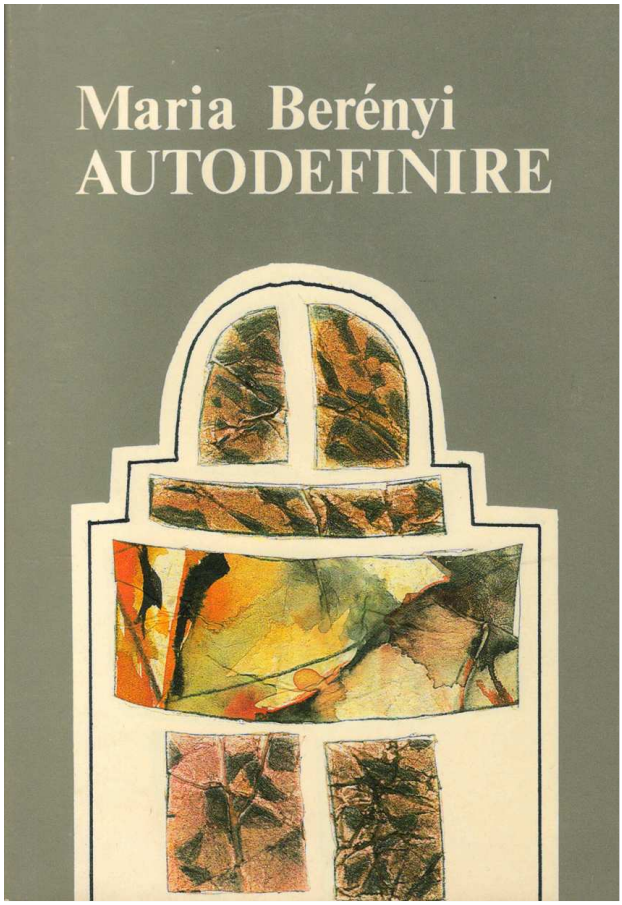

După patru volume de poezii, publicate până acum de Maria Berényi, o tentativă de prezentare în ansamblu a acestei creaţii lirice nu pare atât de riscantă – elementele ei de bază sunt deja conturate parcă din start. Şi din acest motiv, faţă de această poezie extrem de sinceră şi de factură confesivă, se cuvine să procedăm în mod corect, formulându-ne impresiile şi reflexiile nu la finalul lecturii, cum se obişnuieşte în general, ci, respectând regula corectitudinii, chiar la început. Un diagnostic rapid este necesar şi dintr-un alt motiv : această poezie „închisă" în patru volume dovedindu-se extrem de bogată în teme, dispoziţii emoţionale sau intelectuale, pune la încercare înţelegerea cititorului care, nemulţumit cu a se lăsa dus de atmosferă, mai doreşte să se şi descurce. Prin urmare, e recomandabil să găsim puncte de sprijin încă în primele versuri, ca nu cumva să ne dezorientăm. Surprinderea unui element de coeziune ce leagă aceste poezii cu forţa unui odgon este, totuşi, dificil, deoarece esenţa şi natura acestui element invizibil şi indefinibil în mod „pozitiv" se prezintă ca *absenţă*: iar obiectul absenţei îl reprezintă primul şi singurul spaţiu întipărit în suflet şi simbolizat de figura mamei.

Sentimentul absenţei fiind şi cel definitoriu, poeziile par ca nişte mici semne negre în faţa unui imens şi de aceea vag tablou, tabloul locului natal. Cu toate că Maria Berényi nu şi-a părăsit niciodată, doar în sens geografic, acest spaţiu originar şi creator de viaţă şi, în plus, a făcut-o cu consimţământ matern, primul moment critic din viaţă produce şi starea de graţie a poeziei. Îndepărtarea de spaţiul originar marchează, definitiv, sufletul. Ruptura este trăită în mod dramatic, căci pare definitivă, şi pentru că locul natal nu mai poate fi reprodus în realitatea lui, doar în mod artificial, abstract. Ce putem face ? Să alegem dintre variantele tristeţii noastre : să ne resemnăm, să avem remuşcări, să ne supărăm pe lume sau să ne împăcăm cu ea şi cu noi înşine, să consolăm după ce am fost consolaţi ? Lumea emoţiilor noastre – am putea spune cu uşoară autoironie – ne oferă nenumărate posibilităţi de exprimare, să avem doar instrumentele necesare.

Poezia Mariei Berényi îşi cucereşte autenticitatea tocmai din acest angajament sufletesc, din realitatea stărilor existenţiale şi spirituale pe care acea absenţă, pierdere de spaţiu iniţial sau microunivers, au provocat-o. În mod direct sau indirect, fiecare poezie s-a născut din această absenţă, şi trebuie menţionat că era nevoie de mult curaj şi de multă sinceritate pentru publicarea acestei colecţii de diagnostice. Desigur că nu numai dinspre absenţă ne putem apropia de poezii, înţelegându-le ca nişte simptome, ci putem construi absenţa şi pornind de la poezii, după ce am citit fiecare rând, şi după ce am analizat fiecare simptom.

Simptomele sunt nişte motive lirice din care se va construi tema, tema pierderii căminului natal. Deseori nici nu ne imaginăm în câte şi câte motive se poate desface o temă. când această temă este însuşi durerea. Cât de rapid accede, în asemenea cazuri, sufletul la conştiinţă. Desigur că literatura nu este identică cu necazurile noastre inventariate, mai degrabă poate servi drept terapeutica lor: a da nume lucrurilor în poezie, înseamnă a rezista prin forţa cuvintelor şi a ne păstra integritatea. Primadată

stabilim problema şi locul nostru în problemă, apoi ne definim situaţia cu luciditate : întocmai aşa procedează Maria Berényi. Chiar şi titlul volumului de debut apelează la voinţa de clarificare: „*Autodefinire*". Eul liric practică autoconsultarea, cel care analizează fiind şi cel analizat: este şi subiectul, şi obiectul poeziei. Momentul înregistrat de volum este momentul căderii în lume, acel punct recognoscibil în timp, de unde nu mai este drum de întoarcere în paradis, ci numai avansare nesigură în necunoscut. Acel moment în care ar trebui să găsim o direcţie şi apoi un drum, fie acest din urmă şi numai o cărare. Numai că am ieşit din siguranţa spaţiului familiar şi transparent, şi ne aflăm în faţa orizontului neliniştitor. Întrebarea se pune de la sine : ce putem duce cu noi, din noi ? Şi, apoi, din eul nostru revolut, sigur de el, ce a mai rămas ? Şi dacă a rămas ceva, e transmisibil într-un alt spaţiu şi timp ? Într-o altă lume ? E posibil să fim aceiaşi, altundeva ? Identitatea noastră se defineşte exclusiv din interior, ori pentru asta e nevoie şi de consimţământul lumii exterioare ? La aceste întrebări Maria Berényi răspunde cu simplicitate dar cu atât mai expresiv: „Sunt eu şi parcă nu-s".

Primul volum exploatează fericit aceste situaţii ambivalente şi nesigure, construite cu multă fineţe: nu mai suntem acolo, dar încă nici aici. Ne aflăm, parcă pentru totdeauna, în mijlocul unui interregn, singuri. Poeziile diluează acest moment - greu de definit, căci surprinde simultan forţe contradictorii - până la dimensiunea unui volum ; moment în care lucrurile nu se întâmplă de la sine, iar din propria noastră iniţiativă iarăşi nu se pot întâmpla. Cum să ne lansăm spre un nou necunoscut când toţi nervii ne leagă, ca nişte rădăcini vii, de trecut ? Şi asta este doar unul dintre paradoxurile volumului. Suntem în timpul timpului oprit, când speranţa apare şi ea doar ca o vagă idee, nu ca practică propriu-zisă ; când dilema plecării se manifestă în aşteptare, şi când numai în principiu se deschide sufletul spre nou, nu şi în realitate.

„*Autodefinire*" este un volum extrem de omogen, fidel problemei şi mai ales momentului care l-au zămislit. Dacă n-a sosit încă clipa aventurii în viaţă, n-a venit nici în poezie. Dar trebuie adăugat imediat că nu vom putea vorbi nici mai târziu de o schimbare radicală a viziunii sau a sentimentelor – asta nici nu ar fi posibil, căci ar echivala cu o autonegare – aşa că trecând de la un volum la altul, observăm mai mult o îmbogăţire a motivelor şi a dispoziţiilor în jurul aceluiaşi nucleu sufletesc. Eul poetic, „naratorul" discursului liric rămâne acelaşi, i se schimbă însă direcţia atenţiei. Căci problema de bază - adică tema identităţii – fie că latent, fie că manifest, va rămâne centrală şi pe mai departe. Astfel, nu e de mirare că în prima poezie din al patrulea volum (până acum ultimul) Maria Berényi constată o stare identică cu cea din primul volum: „Eu stau şi azi la început de drum".

Nu pot pleca şi nu pot să rămîn

Eu stau şi azi la început de drum
în jurul meu doar pulbere şi scrum
nu pot pleca şi nu pot să rămîn
cum să aleg între două direcţii,
între două dorinţe
sînt condamnată la neputinţă
cu ochii injectaţi de ceaţă
privesc nostalgic spre necunoscut

Desigur că „întretimp" s-au mai întâmplat câte ceva: al doilea volum, „Cím nélkül" / „Fără titlu", chiar şi numai prin bilingvismul său ilustrează dacă nu aventura, cel puţin jocul cu ispitele aventurii. Trecerea la un discurs într-o

altă limbă, doar relativ însuşită în copilărie, se poate înţelege ca o tentativă de familiarizare cu o altă lume, cu un al doilea cămin. Nu este vorba doar de un fel de exerciţiu de limbă şi stil sau de un experiment, când se trece la o altă limbă, ci de încercarea de a extinde dimensiunea identităţii. Această voinţă de a crea o nouă lume scade însă rapid, înainte să producă un mare eşec sau un profund conflict interior. Se descoperă că nu noua limbă, ci noul spaţiu - capitala - este inapt pentru rolul pe care poetul i-l destinează, acesta nu poate reprezenta o alternativă autentică locului natal. Nu poate fi asimilat, doar suferit sau acceptat ca un dat. Din acest motiv, Maria Berényi evită lupta cu integrarea în mulţimea fără faţă, şi renunţă la implantarea eului „moştenit", adus cu ea, într-un pământ străin. Din participant dramatic se transformă în observator sceptic. Asta înseamnă că atenţia indreptată spre interior, din primul volum, cedează interesului spre exterior, prin urmare se trece de la lirismul poeziei la epica ei. Am putea spune că după ce se descoperă aspectul amăgitor al vieţii din metropolă, se produce o schimbare de stil în poezia Mariei Berényi, un fel de ocol, în care, în loc de vocea elegiacă şi melancolică, va domina discursul ironic sau autoironic. Este evident că banalitatea existenţei orăşeneşti, uneori deprimantă dar mascată în formele ei „multicolore", nu va scuti nici poeziile scrise în limba română, căci în înstrăinare nici limba maternă nu ne poate oferi refugiu. Rămâne deci securitatea singurătăţii şi calmul observatorului fără voie. Însă ceea ce pare un eşec pe plan existenţial – nereuşita integrării, cel puţin în sens sentimental, în lumea capitalei - se transformă în reuşită în literatură, căci atitudinii sceptice i se potriveşte mai bine versul în proză, formulă poetică pe care Maria Berényi o foloseşte iarăşi cu abilitate, devenindu-i chiar familiară. Astfel, poetica îşi ia revanşă pentru viaţă. Începând cu al doilea volum, parcă am citi proză scurtă sau s-ar derula în faţa ochilor noştri peliculele unui film mut sau fotografiile unui aparat foto atotconsumator. De aici efectul epic, de film documentar, al volumului. Poezia înregistrează stări şi situaţii exterioare, căci asta îi este scopul : a cerceta şi a analiza şansele unui cămin posibil. Şi dacă diagnosticul, în limbaj medical, se dovedeşte pozitiv, luarea la cunoştinţă nu este totuşi tragică, căci sentimentul dezamăgirii va fi contrabalansat de „bucuria" demascării, dar şi mecanismul instrumentelor de apărare, integrat anticipativ în sistemul de observaţie, reduce regretul. Esenţial este însă că se descoperă scamatoria existenţei citadine din capitală, cu promisiunile ei ascunse sub aparenţa culorilor atractive. Nu mai rămâne astfel decât stabilirea lucrurilor şi definirea statutului personal: „niciodată nu simt că aş fi sosit" (în original: „sosem érzem, hogy megérkeztem"). Prezenţa noastră nu este nici desăvârşire, nici realizare, ci numai o „prezenţă banală" (în original: „átlagjelenlét"), despre care vorbesc „sfărâmăturile de versuri" („erről tanúskodik e verstörmelék"). De fapt, cu aceste cuvinte Maria Berényi îşi stabileşte atât starea existenţială, cât şi locul volumului în opera poetică, precum îşi justifică şi opţiunea pentru versul liber.

Cum era şi de aşteptat, după emiterea diagnosticului de mai sus, starea neutralităţii şi imunităţii, sau a scepticismului, nu va putea fi menţinută prea mult timp. În volumul al treilea, şi la propriu, şi la figurat, se întunecă bolta asupra pejsajului suficient de cenuşiu şi el. Oraşul şi lumea lui - acest monstru de beton cu indivizii ei suferinzi - se descompun din interior, ca şi cum ar fi afectaţi de o maladie preapocaliptică, prevestitor: „oamenii îşi duc sîngele în pahare, ca pe o lumînare". Ne vin în minte versurile genialului George Bacovia : „La toamnă, cînd frunza va îngălbeni / Cînd pentru ftizici nu se ştie ce noi surprize vor veni" etc. Se desfac aici un spaţiu şi un timp fără direcţie, indefinite, timpul şi locul unui prezent etern, lipsit de perspectivă. Cum s-ar depune asupra lumii un fel de ceaţă impermeabilă, şi refluxul ei, un sentiment apăsător. Ca reacţie, sufletul se retrage şi se întoarce spre sine, şi parcă predă locul spectacolului exterior, naturii în proces de descompunere.

Îmi întorc faţa spre crucea tăcerii

Calc încet peste frunza căzută
Lumea e tot mai tristă şi grăbită

Îmi întorc faţa spre crucea tăcerii
Cîtă lumină şi cît întuneric

Oglinda îmi arată un chip ce nu-i al meu
Şi toamna ruginie se strecoară mereu

Este extrem de original şi rar acel mod în care Maria Berényi reuşeşte să exprime descompunerea sau acel proces în care totul se transformă în negativul lui: natura muşcă din propria ei carne; din ambianţă calmă şi inofensivă se transformă în propriul ei agresor (citäm aici câteva secvenţe în limba lor originară: „az éj

átharapta a hold nyakát”..., „visszhang növeszti körmeit”..., „a karvaly kiissza saját tükörképét a mocsárból”..., „komor ősz a földet sárba fojtja”..., „a rózsa tüskéit az alkonyba döfi”... etc). O asemenea atmosferă bacoviană invocă, simplu dar magistral, poezia „Rozsdás leveleket hord a szél” („Vântul poartă frunze ruginite”)

Rozsdás leveleket hord a szél

bús ősz van, és az éj mindent beszőtt
az eső dió-héj kopogása hallatszik a tetőn

álmot, sötétséget lehel ránk az ég
rozsdás leveleket hord a szél

egy nagy ravatal az őszi táj
aszalódik és ráncosodik a világ

Poate această poezie ilustrează în modul cel mai reprezentativ atmosfera volumului, acea dispoziţie sufletească altfel intraductibilă. Poezia atestă, în plus, că Maria Berényi este capabilă nu doar de a se exprima în forme directe şi confesive, dar că îi este familiară şi comunicarea indirectă, obiectivarea sau, altfel spus, proiecţia propriului *eu* în fenomene exterioare „naturale” dar de o rară expresivitate.

Citind mai departe poeziile volumului, cititorul poate crede că are de-a face cu o nouă ediţie, actualizată, a viziunii decadente şi pesimiste, viziune depăşită deja de istoria literaturii. Dar despre asta nici vorba, căci cine o cunoaşte şi personal pe Maria Berényi, sau citeşte integral cele patru volume, îşi va da seama că avem de-a face cu o sinceritate dusă până la limitele suportabilităţii. Desigur, poeziile pot fi apreciate şi mai simplu, este suficient doar să le confruntăm cu realitatea care le-a plăsmuit, şi ne vom da seama că în oglinzile concave ale poetei cât de bine ne descoperim lumea, şi cât de bine ne recunoaştem pe noi înşine. Chiar dacă suntem avertizaţi că „aşa cum văd eu, e interzis de văzut”, totuşi, aceste poezii, cu certa lor particularitate, sunt poeziile noastre, căci înstrăinări, singurătăţi sau alte maladii exsitenţiale proprii vieţii moderne din marele

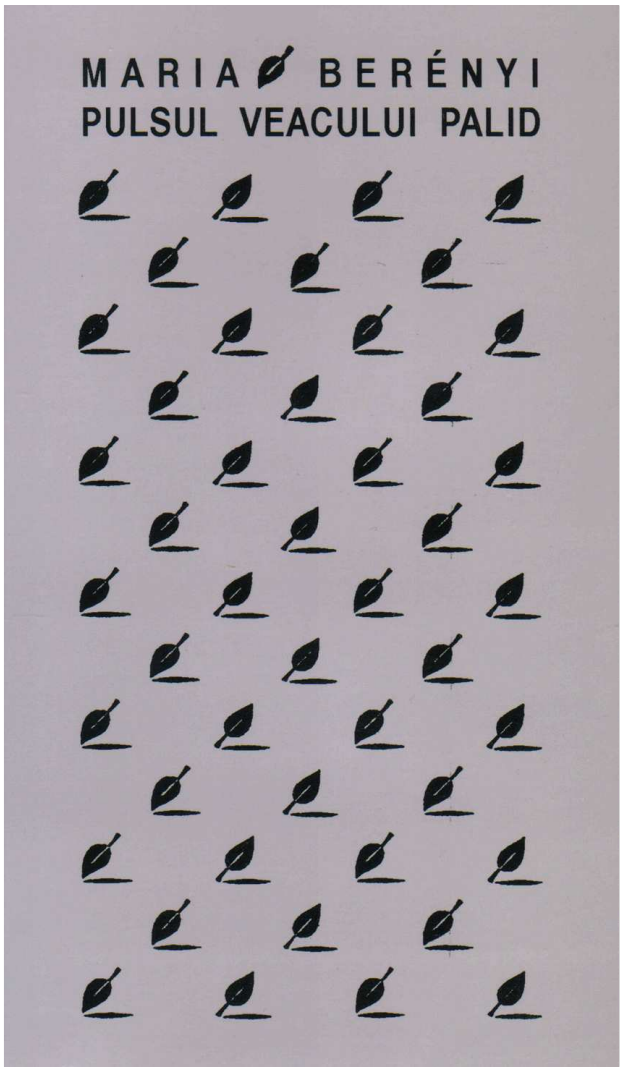

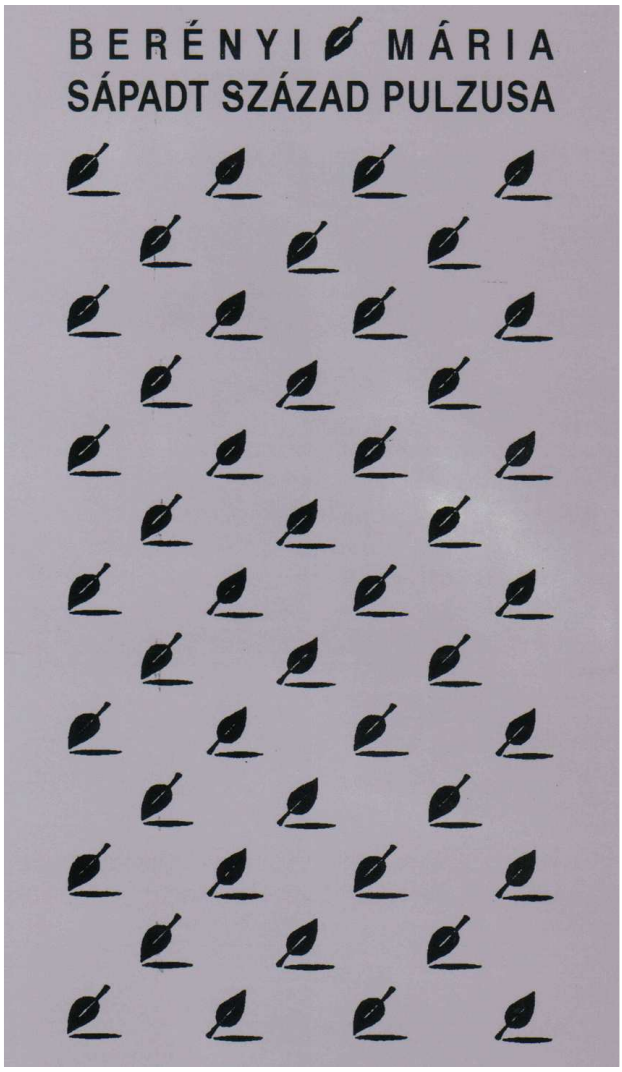

oraşe, am trăit cu toţii, şi vom mai trăi, cu siguranţă.

Dacă am dori să etichetăm staţiunile şi metamorfozele interioare ale acestei poezii, atunci am spune că prima etapă este reprezentată de un fel de trezire la conştiinţă sau iluminare, a doua este faza aventurii, a treia a dezamăgirii, iar a patra a înţelepciunii împăcate: sunt staţiuni afective şi intelectuale care nu-şi pot inversa ordinea cronologică, atestând că avem de-a face ori cu o autoconstruire lirică programatică, ori cu urmărirea consecventă a vocii interioare. Cea de-a patra staţiune, a înţelepciunii, o recunoaştem după felul cum eul liric ezită între comunicare şi tăcere. Poezia parcă şi-ar pierde încrederea în propriul ei rost dar apoi, totuşi, reaşează în ordine cuvintele care aşteptă în vestibulul intrării. Aici nu mai e vorba de tumult şi înghesuială, şi nici de neliniştea poeziilor în proză, căci timpul dedicat aventurii s-a consumat deja. Cuvintele nu se mai desprind de întreg, nu vor să comunice în parte adevărul lor, ci se organizează simplu şi modest în jurul unei ultime şi singure constatări: „Visurile mi le-am visat / Dorinţele mi le-am dorit" (în original: „Álmaimat elálmodoztam / Vágyaimat elvágyakoztam"), sau: „Nu am de spus nimic / Cuvintele s-aştepte / Nu am de spus nimic / Sunt dureri tăcute" (în original: „Nincs mit mondanom / A szavak várhatnak / Nincs mit mondanom / Ezek néma fájdalmak").

Érzés

Álmaimat elálmodoztam
Vágyaimat elvágyakoztam
Barátságom elbarátkoztam
Mielőtt közétek mennék,
Megigazítom érzéseimet

Poate să pară ciudat apologia tăcerii din partea unui scriitor, şi am fi tentaţi să credem că este vorba de repetarea unui clişeu artistic (să

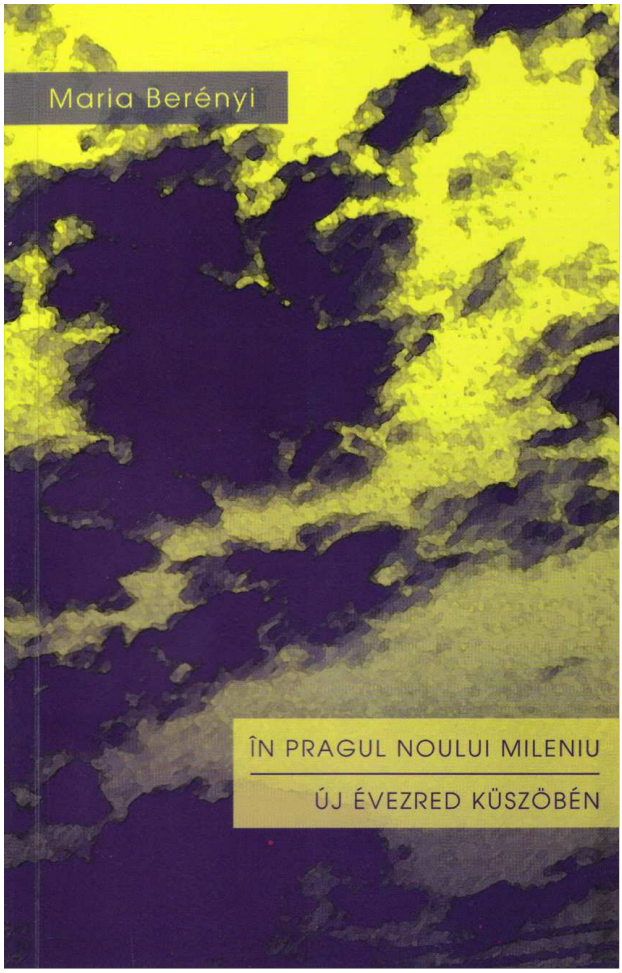

nu uităm de „necuvintele" lui Nichita Stănescu), dar din tonul grav al volumului ne dăm seama că situaţia este, de data aceasta, serioasă: ca şi cum nu poetul şi-ar scrie versurile, ci invers, versurile pe poet. Cum nu îi este frică de cuvinte, Mariei Berényi nu îi este teamă nici de tăcere. Parcă nici nu mai vorbeşte, ci doar lasă să se pronunţe cuvintele, ele singure. Cum la finalul unei călătorii lungi, sufletul se împacă cu lumea şi cu sine, poeziile devin mai scurte, mai concise, şi mai blânde.

Cele patru volume împreună par ca un jurnal liric de călătorie: o tentativă de salvare a sinelui în timp şi spaţiu.

Elena Csobai

Un ansamblu de piese din biserica ortodoxă română din Giula

Rolul bisericii ortodoxe în păstrarea identităţii la românii din Giula se manifestă azi prin existenţa propriu-zisă a bisericii şi prin funcţionarea ei ca instituţie. În general în interiorul bisericilor ortodoxe se află multe piese, vestigii ale istoriei, care demonstrează existenţa românească. Cu ocazia renovării curente a bisericii ortodoxe române din Oraşul Mare românesc din Giula s-au scos din biserică toţii praporii, toate steagurile şi toate piesele, care fac parte din tezaurul muzeal al românilor din Ungaria, pentru a fi ocrotite şi restaurate pentru viitor. O parte din piesele cu valoare muzeală vor fi inventariate în colecţia Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria. Dintre acestea vă vom prezenta în continuare două steaguri şi un singur ansamblu de piese, datînd de prin anii 1948–1950, din biserica ortodoxă română din Giula Oraşul Mare Românesc, prin care s-a demonstrat de la sine şi existenţa românească.

În epoca interbelică, Biserica Ortodoxă Română, împreună cu şcolile confesionale, a fost singura instituţie purtătoare a identităţii româneşti din Giula, iar cei care şi-au adus contribuţia la înzestrarea ei şi cărora le figurează numele pe mai multe piese au fost români. Tot sprijinitori ai bisericii au fost şi cei care au plătit în 1948 ca biserica să fie înzestrată cu steagurile la care ne vom referi. Această viaţă culturală din jurul bisericii a durat pînă în 1950, după care, vreme de 40 de ani, pînă în 1990, în care biserica şi-a pierdut rolul de cîrmuitoare a vieţii culturale, pe care a avut-o înainte.

Analizînd lucrurile azi, nu numai vestigiile istorice din colecţiile muzeelor, referitoare la minoritatea română, au valoare documentar-istorică, ci şi interioarele bisericilor ortodoxe. Acestea atestă existenţa vieţii religioase ortodoxe şi au valoare documentar-istorică prin inscripţiile din interiorul bisericilor, de pe pereţi, de pe diferitele obiecte de cult, de pe diferitele obiecte de uz, cum sînt scaunele bisericilor, inscripţiile de pe prapori şi steaguri sau însemnările făcute cu ocazia donaţiilor. Toate acestea au menirea să mărească sfera informaţiilor documentare şi totodată să demonstreze în mod direct existenţa românească a comunităţilor.

Acum cînd dorim să prezentăm ansamblul de piese, care aparţine celor două steaguri, cel al industriaşilor şi cel al plugarilor, trebuie să mărturisim că, în urmă cu doi ani cînd am prezentat prima oară acest ansamblu de piese nu l-am putut identifica, neavînd informaţiile necesare. De abia acum am reuşit să găsim un informator, care a fost prezent la hotărîrea de a se face comanda pentru steagul industriaşilor şi al comercianţilor şi, mai apoi, şi la sfinţirea steagului. La scurtă vreme după sfinţirea steagului, s-a amplasat pe peretele din biserica ortodoxă română cu hramul Sfintul Nicolae din Oraşul Mare Românesc un ansamblu de piese.

Praporul industriaşilor, 1948

Acest asamblu de piese a fost compus din 137 cuie de steag, din care, în prezent, mai există numai 107 de bucăţi, celelalte s-au pierdut cu timpul şi a rămas doar locul gol al cuielor. Am spus că avem de-a face cu un ansamblu de piese, fiindcă toate elementele atîrnă pe un cuisuport într-un mic dulap de sticlă. Pe baza analogiilor cu terminologia folosită de bisericile ro-

mano-catolice se numeşte „donator", fiindcă cel care a donat bani pentru fabricarea steagului, numele lui a fost încrustat pe cuiele de steag. În bisericile ortodoxe române din Ungaria de azi ansamblul de piese din Giula este unic. Cuiele sînt din aramă, de mărime 1,5x2 cm, plate, cilindrice, şi pe fiecare cui este înctustat un nume: numele unor persoane, numele unor parohii ortodoxe române, numele unor instituţii. La prima citire a numelor ele alcătuiesc patru grupe:

I. Nume romârteşti, scrise cu ortografia maghiară, ca:

- Kohán János - Pomucz Péter - Kohán Illés - Pomucz János -

Cséfai János - Kohán György - Miskucza János - Teme Demeter-

Moldován János - Tulkán Györgyné - Tulkán János - Jevuczó Illés -

Jevuczó Péter - Brindás György - Hotorán György - Marosán

György - Márkus Tivadar - Pántye János - Rotár Ilonka - Rotyis

György - Rusz Illés - Tripa Mózes - Negru János - Negru György

- Krizsán Demeterné

II. Nume care la prima citire nu par a fi nume de români, ca:

- Lukács Mózes - Srőder József - Balog Tibor - Német György-

Molnár István - Pammer Gyula - Schonler Illés - Csorba György -

Püspöki György - Körösi János - Kukla István - Sajben András -

Ludvig István - Szalai György - Lindenberger József - Timár Miklós

III. Nume de parohii ortodoxe:

- (Békési Görögkeleti Egyház) Biserica Ortodoxá din Bichiş

- (B.Csabai Görögkeleti Egyház) Biserica Ortodox a din Bichişciaba

- (Ottlakai Görögkeleti Egyház) Biserica Ortodoxă din Otlaca

- (Méhkeréki Görögkeleti Egyház) Biserica Ortodoxă din Micherechi

- (Szegapát Görögkeleti Egyház) Biserica Ortodoxă din Apateu

IV. Nume de institutii, ca:

- (Dürer nyomda) Tipografia Dürer

- (Zajkás nyomda) Tipografia Zájkas

În prezent singurul informator, care ne-a identificat datarea acestui ansamblu de piese este Ioan Kohan. Este vorba de anii 1948-1950, după cum îşi aminteşte el. Informatorul Ioan Kohan, născut în anul 1919, de meserie croitor (binenînţeles şi numele lui figurează pe un cui de steag, lîngă al tătălui Gheorghe Kohan, meşter fierar, şi al fratelui său Ilie Kohan, meşter tîmplar) ne-a mărturisit că au donat bani pentru biserică, sau, mai precis, pentru a face comadă la Budapesta pentru steagul industriaşilor şi al comercianţilor români şi din acest motiv, cam la un an şi ceva după sfinţirea steagului, toţi cei care au făcut donaţii pentru steag au primit un cui de steag, care a fost aşezat pe peretele din interiorul bisericii aprope de strană, într-un mic dulap din sticlă.

Pe baza informatorilor se evidenţiază diversitatea categoriilor şi păturilor sociale ale societăţii giulane implicată în aceste donaţii. Reprezentanţii clasei eclesiastice (preoţi, parohii) se îmbină cu reprezentariţi laici (meseriaşi: zidar, tîmplar, măcelar şi comercianţi). Proporţia relativ mare a meseriaşilor se explică şi prin faptul că iniţiativa a pornit de la preotul ortodox Dimitrie Sabău şi de la meseriaşii români, care au activat în oraş şi în asociaţiile culturale ale romanilor din Giula, începînd din prima jumătate a secolului al XX-lea. Pe steagul industriaşilor figurează inscripţia „Din dragostea către biserică Praporul industriaşilor 1948" în cele patru colţuri ale praporului sînt brodate simbolurile ca: cizma şi pantoful, un cap de porc, barda şi cuţitul, ciocanul, rigla şi rindeaua, călcătorul, foarfeca şi tîrnăcopul ca simboluri al

Praporul plugarilor, 1948

Cuie de steag

diferitelor meserii. Pe cel al plugarilor este brodată inscripţia „Praporul plugarilor 1948" şi simbolurile sapa, secera, viţa de vie, iar la mijloc coasa şi cîrligul sub , care figurează un om care samană grîu, lîngă el spicuri de grîu, iar pe partea inferioară un lan de grîu.

Celor două steaguri şi asamblului de piese (al cuielor de steag) li se adaugă două poze, care au eternizat evenimentul sfinţirii steagului în faţa bisericii. Toţi participanţii la acel eveniment sînt în faţa bisericii ortodoxe. În centrul pozei, se află reprezentantul bisericii ortodoxe, preotul Dumitru Sabău şi preotul Gheorghe Negru. Ioan Kohan ne-a informat că, în anu1 1948, în faţa bisericii ortodoxe din Giula, Oraşul Mare Românesc, au fost fotografiaţi cu ocazia, sfinţirii steagului industriaşilor, iar în faţa bisericii, tatăl lui, Gheorghe Kohan, fiind cel mai în vîrstă, a ţinut o mică cuvîntare. Pe baza celor spuse de informatorul Ioan Kohan probabil şi plugarii, adică gospodarii agricultori care au donat bani pentru praporul lor au primit şi ei cîte un cui de steag, fiindcă, după cum îşi aminteşte Kohan, şi plugarii şi-au comandat steagul lor şi nu la mult timp după cel al industriaşilor şi ei l-au sfinţit. Ambele fotografii se află în Colecţia Bisericii Ortodoxe Române cu sediul la Giula în clădirea Episcopiei Ortodoxe Română din Ungaria. Foto 4,5.

Este clar că toate persoanele şi instituţiile ale căror nume se găsesc încrustate pe aceste cuie de steag din aramă şi-au exprimat adeziunea spre realizarea acestor steaguri.

În urmatoarele prezentăm lista întreagă a numelor de pe cuiele de aramă, aşa cum sînt scrise, cu ortografie maghiară, iar lîngă nume

Credincioşi în faţa bisericii ortodoxe din Giula Oraşul Mare Românesc, la sfinţirea steagului plugarilor în anul 1948

Credincioşi în faţa bisericii ortodoxe din Giula Oraşul Mare Românesc, la sfinţirea steagului industriaşilor în anul 1948

ocupaţia, aşa cum ne-a parvenit din informaţiile lui Ioan Kohan. Unde nu apare ocupaţia, lîngă numele donatorului, probabil că e vorba de plugari (gospodari agricultori cu nu puţin pămînt), pe care informatorul nu i-a cunoscut, cu excepţia lui Ioan Miskucza, care a avut mult pămînt.

1. Kardos János meşter croitor
2. Kardos István tipograf
3. Kohán János meşter croitor
4. Kohán Illés meşter fierar
5. Kohán György meşter tîmplar
6. Kiss Mihály meşter fierar
7. Kiss Lajos
8. Lázár János meşter fierar
9. Lázár Péter măcelar
10. Mészáros Tivadar preot
11. Mógai László
12. Miskucza János gospodar
13. Moldován János
14. Magyar György meşter fierar
15. Szilágyi János
16. Teme Demeter
17. Teleki Ferenc geamgiu
18. Tulkán Györgyné
19. Tulkán János
20. Jevuczó Illés
21. Jevuczó Péter gospodar
22. Szabó Gábor
23. Szabó Péterné
24. Szabó Péter
25. Sröder József
26. Pomucz Péter
27. Özv. Papp Demeterné
28. Pomocz János
29. Papp Mihály
30. Német György
31. Anka János tîmplar
32. Barkócz János măcelar
33. Balogh Tibor
34. Bányás Mihályné
35. Baráth Jakab
36. Cséfai János meşter fierar
37. Fekete Ferenc
38. Fehér János
39. Gyepes János
40. Gyuri István
41. Bránya György şofer
42. Buj György
43. Brindás György bucătar
44. Budai György lăcătuş
45. Ludvig István
46. Dunai István
47. Darók István
48. Hidvégi János (Handra) crîşmar
49. Hotorán György meşter croitor
50. ifj., Hotorán György
51. Marosán György producător de turtă dulce şi de lumînare
52. Márkus Tivadar pantofar
53. Majoros Mózes

54. Molnár István
55. Pammer Gyula
56. Pikó János
57. Papp István electrician
58. Pántye János clopotar
59. Özv. Marosán György
60. Rotár Ilonka
61. Rotyis György
62. Rusz Illés zidar
63. Restye Mihály zugrav
64. Békési Görögkeleti Egyház
65. B. Csabai Görögkeleti Egyház
66. Zajkás Nyomda
67. Gombos Péter pantofar
68. Varga György brutar
69. Ottlakai Görögkeleti Egyház
70. Méhkeréki Görögkeleti Egyház
71. Szegapát Görögkeleti Egyház
72. Özv. Tokaji Ferencné
73. Tripa Mózes
74. Tripa György
75. Timár Miklós pielar
76. Fruzsa János
77. Fogarasi Péter fierar
78. Gabnai István croitor
79. Özv. Gabnai István
80. Guba György
81. Csorba György comerciant fierar
82. Pammer István
83. Schönler Illés, Iduka
84. Szalai György ceasornicar
85. Jámbor Józsefné
86. Dürer Nyomda
87. Dudás György
88. Id. Buj János
89. Püspöki György
90. Negru János electrician
91. Negru György preot
92. Odra György
93. Körösi János
94. Körösi Sándor
95. Kukla István fierar
96. Sajben András
97. Kardos Illésné (sz. Muntyán Katalin) croitoreasă
98. Lázár Jánosné (sz. Barkóczy Lukrécia) croitoreasă
99. Özv. Krizsán Demeterné
100. Szabó Demeter preot
101. Lindenberger József fierar
102. Timár Miklós pielar
103. Brédésen Ottóné
104. Mány György zidar
105. Lukács Péter
106. Lukács Mózes

Recenzie

Maria Berényi – *Poveştile caselor. Români în Buda şi Pesta,* Publicaţie a Societăţii Culturale a Românilor din Budapesta şi a Institutului de cercetări al Românilor din Ungaria, Budapesta – Budapest 2011, 95 p.

La orice vârstă, omul este o fiinţă
care se hrăneşte cu poveşti.
De aceea, avuţia povestirilor
pe care au strâns-o oamenii
pe tot globul, din casă în casă,
din secol în secol,
fie în vorbă, fie şi în scris,
a depăşit celelalte avuţii omeneşti.
Rabindranath Tagore

Faptul că îmi revine plăcuta onoare de a scrie o recenzie despre acest volum, nu face decât să încheie o serie de alte fapte, petrecute febril în această vară, care au dus la apariţia albumului trilingv pe care îl am acum în faţă: Maria Berényi – *Poveştile caselor. Români în Buda şi Pesta,* Publicaţie a Societăţii Culturale a Românilor din Budapesta şi a Institutului de cercetări al Românilor din Ungaria. Publicaţia a apărut sub înaltul patronaj al Excelenţei sale Ireny Comaroschi, Ambasador Extraordinar şi Plenipotenţiar al României în Republica Ungară.

Poveştile caselor este cea de-a unsprezecea carte a Mariei Berényi şi singura care, în mod neaşteptat, conţine în titlu cuvântul *poveşti*. Zic neaşteptat pentru că, urmărind acribia autoarei, care a scormonit decenii la rând, vrafuri de documente şi publicaţii, pentru a pune în valoare cât mai multe informaţii şi dovezi ale trecutului neamului românesc din Ungaria, e uşor să-ţi dai seama că aceasta nu se lasă uşor furată de *poveşti*, ci caută totdeauna argumente şi certitudini. De data aceasta, însă, *poveste* înseamnă *istorie*, o istorie a românilor din Pesta şi Buda, decodificată prin prisma celor mai stabile şi mai vizibile urme pe care le-au lăsat în capitala Ungariei: casele lor. Titlul volumului a început prin a fi mai întâi un titlu de film documentar în limba maghiară, realizat de Tiberiu Boca în studioul românesc al televiziunii maghiare, pe un scenariu de Maria Berényi. Deci, albumul este în rara situaţie în care „filmul precede cartea".

Am avut norocul să fac parte, într-o anumită măsură, din „laboratorul" în care s-a zămislit acest album, să arunc din când în când o privire în „creuzetul" în care autorul (Maria Berényi), iniţiatorul proiectului (ambasadorul României în Ungaria, Ireny Comaroschi) şi redactorul albumului (Emilia Martin) au depus: ani de cercetare devotată a comunităţii aromânilor şi românilor din Budapesta, dragostea şi respectul unui diplomat român pentru istoria poporului său şi rolul acestuia în prezervarea

limbii şi culturii comunităţilor româneşti din ţările în care se află în misiune , seriozitatea, consecvenţa şi minuţiozitatea de muzeograf, care ştie că lucrul bine făcut este prima condiţie pentru victoria asupra vicisitudinilor vremurilor.

În afară de *poveşti*, volumul cuprinde 105 fotografii color, înfăţişând, în primul rând, imobile din Buda şi Pesta, dar şi personalităţi ale căror vieţi şi activităţi au fost legate, în secolul al 18-lea şi al 19-lea, de aceste imobile.

Autoarea şi-a structurat albumul ca pe un ghid turistic ce ne poartă prin cartierele şi pe străzile Budapestei de azi, dar, de fapt, oprindu-ne în faţa unor case, făcând aceste case să-şi spună poveştile proprii, ale lor şi ale timpurilor pe care le-au străbătut, ne conduce în trecut, cu unul sau două secole în urmă. Astfel, prin descrierile în română, engleză şi maghiară, pe aceeaşi pagină, curge istoria unei Budapeste româneşti şi aromâneşti, o istorie aproape necunoscută sau, mai bine zis, neconştientizată până acum. Nume de personalităţi culturale şi politice, familii nobiliare, mecenaţi, intelectuali – care pentru urechile deprinse cu o anumită mentalitate, sunt nume ungureşti – sunt decodate, istoricul familiilor este reformulat, repus într-un anumit context istoric. Ajungem, astfel, într-o Budapestă locuită de un conglomerat etnic, din care fac parte şi multe familii aromâne, macedoromâne – autoarea preferă această denumire, deoarece aceste familii au ajuns la Budapesta după ce, izgonite din Moscopole şi din alte locuri din Balcani, de atacurile turceşti, ele s-au stabilit mai întâi în provincia Macedonia, în speţă în oraşul Bitolia. Albumul cu poveşti ne dezvăluie, pe de altă parte, legătura pe care autoarea, născută în Micherechi, un sat românesc aflat pe graniţa de răsărit a Ungariei, a stabilit-o cu trecutul acestor familii macedoromâne sau cu intelectuali români de marcă, ce şi-au desfăşurat activitatea în capitala ungară. Românii budapestani au avut, desigur, o altă viaţă, au trăit într-o altă lume decât comunităţile româneşti rurale, care au rămas după 1920 să alcătuiască ceea ce numim azi „românii din Ungaria". Dar nu poate fi întâmplător faptul că trecutul macedoromânilor – azi complet asimilaţi în Ungaria – ne este dezvăluit tocmai de o româncă din această ţară, care i-a descoperit pas cu pas, în bibioteci şi pe străzile Budapestei. Din *poveştile caselor* răzbate, cu fiecare descriere, dorinţa de a reface **identitatea** pe care macedoromânii n-au reuşit să şi-o menţină iar românii de azi şi-o construiesc din ce în ce mai greu. Iată cum e descrisă familia lui Alexandru Mocioni, cel care a locuit timp de decenii în casa din Piaţa *Vörösmarty nr 2*, colţ cu strada *Váci,* şi a cărui monogramă (M. S. – Mocsonyi Sándor) ne întâmpină şi astăzi pe suportul metalic al firmei de deasupra clădirii: *Neamul Mocioni a venit din Macedonia în Ungaria în secolul al 18-lea. Această familie nu s-a declarat niciodată a fi grecească şi provenea din neamul moscopolenilor, cel mai cultivat dintre cele şase neamuri româneşti din Macedonia. În limba macedoromânilor (a aromânilor) porecla „Mocion" înseamnă descins din moţi. Strămoşii familiei, care mai târziu s-a scindat în două ramuri, au fost Mihai şi Andrei, care s-au stabilit în Pesta. Ei au făcut avere din activităţi comerciale, având o mare influenţă asupra industriei, dar şi-au asumat un rol important şi în viaţa publică. O parte din capital l-au investit în imobile. Membrii familiei Mocioni deţineau 17 imobile în Pesta. În 1780, urmaşii lui Andrei au primit pentru merite militare şi ca donaţie, moşia de la Foeni, din Banat, iar apoi, în 1783, diploma de înnobilare cu titlul „de Foeni". Unul dintre descendenţii celeilalte ramuri a familiei, Petre, urmaş al lui Mihai, care trăia deja la Tokaj, a primit titlul nobiliar în 1804. Din reunificarea celor două ramuri ale familiei s-au născut, mai târziu, Alexandru (1841) şi Eugen (1844).*

Scopul acestui album, pe care îl consider unic în istoria culturii maghiare şi române, este, de fapt, chiar căutarea şi refacerea acestei identităţi culturale, lingvistice şi de neam, lucru pe care, într-un interviu, autoarea îl expune astfel: *Identitatea nu este una dată, noi suntem cei care trebuie să o constituim, noi trebuie să alegem din comoara extraordinară pe care ne-au lăsat-o predecesorii noştri.*

Consider că e o alegere identitară bună din partea celora care citesc şi înţeleg *poveştile caselor româneşti din Budapesta*!

Mihaela Bucin

In memoriam *Viorica Goicu (1946–2011)*

Graţie celor 10 burse Domus Hungarica (între anii 1997–2008) – de cîte o lună, oferite de Academia Ungară de Ştiinţe – am avut prilejul să o cunosc personal pe Viorica Goicu, lingvista timişoreană. Mi-a făcut plăcere să-i fiu consultant, să discut cu ea despre problemele actuale ale lingvisticii moderne, deoarece a avut vaste cunoştinţe, şi un mare interes de a se informa despre tot ce se scrie mai nou în articolelele lingvistice maghiare, engleze, franceze. Indiferent, fie vorba despre disciplina ei preferată, onomastica ori de bilingvism, sociolingvistică etc. Viorica Goicu, ca româncă, a fost singura, care a fost premiată consecutiv un deceniu, pentru cercetările ei perseverente şi variate, cu bursele Domus Hungarica – aceasta are impotanţă mai cu seamă că, bursa a fost înfiinţată, în special, pentru maghiarii de peste hotarele Ungariei, care fac cercetări legate de limba, istoria, cultura etc. maghiară. Cu ocazia burselor, în bibliotecile din Budapesta, Viorica Goicu a studiat o imensă bibliografie şi documentaţie referitoare atît la onomastica istorică din sud-estul Europei şi, în mod special, din Banat şi Transilvania, cît şi la limba română în context romanic. Materialul de bibliografie a fost valorificat prin publicarea a cinci cărţi apărute la Editura „Augusta”: *Contribuţii de onomastică istorică* (2001), *Onomastică românească* (2001), *Derivarea cu sufixe neologice în româna contemporană* (2002), *Verbele cu sufixe neologice în româna contemporană* (2003) şi *Cercetări de onomastică istorică* (2008). La fiecare din aceste cinci cărţi au fost publicate cîte două recenzii în „Rivista italiana di onomastica” din Roma, respectiv în „Nouvelle revue d’onomastique” din Paris.

Activitatea ei profesională la Budapesta a fost completată şi prin cunoştinţe obţinute – la faţa locului – despre comunitatea românilor de aici. A luat parte la cenaclele organizate în luna septembrie ale Societăţii Culturale a Românilor din Budapesta. Cu aceste ocazii totdeauna era copleşită de activitatea culturală a românilor din capitala Ungariei – şi, cei care au cunoscut-o pe Viorica Goicu personal ştiu că, opiniile formulate de ea nu au fost făcute din politeţe ci din sinceritate. Pe lîngă aceasta a onorat cu prezenţa sa forumul ştiinţific al Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. La Simpozionul al VIII-lea a prezentat comunicarea intitulată: *Nume de familie ale românilor din Ungaria*, articol publicat în „Limba română”, XLVII, 1-2, 1998, p. 61-77; şi în „Simpozion. Comuni-

cările celui de-al VIII-lea Simpozion al cercetătorilor români din Ungaria", Giula, 1999, p. 112–125.

Viaţa ei a fost plină de danii faţă de studenţi, colegi, familie. Ne-a dat tot ce a avut: atenţie, cunoştinţe, informaţii, ajutor, zîmbet, simpatie. Ne-a dat, dar nu ne-a cerut!

Cînd am citit vestea tristă, scrisă de fiica ei, Simona Goicu-Cealmof, n-am înţeles sensul mesajului trist, nu mi-a venit să cred ce citesc, n-am vrut să cred, şi nu pot să cred nici în ziua de azi: *Viorica Goicu ne-a părăsit!* Mă simt onorată că am avut posibilitatea să o cunosc.

În cele ce urmează vom schiţa pe scurt activitatea ei profesională.

Viorica Goicu s-a născut în data de 22 decembrie 1946 în localitatea Sebiş, judeţul Arad. După terminarea liceului în localitatea natală, a urmat Facultatea de Filologie, secţia Limba şi Literatura Română, a Universităţii din Timişoara, pe care a absolvit-o în anul 1970.

Între anii 1971-1972 a lucrat în cadrul Colectivului de Lingvistică de la Filiala Academiei din Timişoara, la tema *Graiul de pe Valea Deznei*, iar din anul 1973 pînă în 1988, la tema înscrisă în planul de stat *Tezaurul toponimic al României. Banatul*. A efectuat anchete pe teren pentru culegerea microtoponimiei locale din 510 de sate şi oraşe din judeţele Arad, Caraş-Severin şi Timiş. Materialul a fost pregătit pentru redactarea *Dicţionarului toponimic al Banatului*, participînd, ca autor (alături de Rodica Sufleţel-Moroianu şi Vasile Frăţilă), la fiecare din cele şase volume multiplicate.

Din anul 1992 a fost cooptată în echipa română care a participat la realizarea proiectului european *Patronimica Romanica* (PATROM) ce s-a finalizat deja în două volume de dicţionar istoric al numelor de familie romanice. În anul 2004 a apărut în Editura Max Niemeyer Verlag, Tübingen, volumul II/1 din *Dictionnaire historique de l'anthroponymie romane. L'homme et les parties du corps humain* (première partie), unde a fost colaboratoare pentru domeniul românesc.

În 1992 şi-a susţinut teza de doctorat cu tema *Onomastica din Ţara Zarandului*, care a fost publicată în Editura „Amphora" în anul 1996, sub titlul *Nume de persoane din Ţara Zarandului*.

Din anul 1996 a colaborat la realizarea *Dicţionarului etimologic al limbii române* (coordonator acad. Marius Sala), la care a efectuat atît partea de bibliografie, cît şi redactarea unor articole de dicţionar.

A participat cu comunicări la 80 de sesiuni ştiinţifice, precum şi la 8 manifestări internaţionale. În 1997 şi în 2002 a susţinut cîte o conferinţă la Institutul de Lingvistică al Academiei Ungare de Ştiinţă din Budapesta, prima despre nume de localităţi din Banat şi Transilvania care au la bază termeni de tip catolic prezenţi atît în limba maghiară cît şi în alte limbi ale unor popoare de rit catolic din Europa, iar a doua despre structura viitorului dicţionar etimologic al limbii române. Temele înscrise în planul de cercetare precum şi o parte din comunicările ştiinţifice au fost valorificate prin publicarea a peste 70 de volume, studii şi articole de specialitate.

Ca secretar de redacţie, a îngrijit 4 volume ale „Anuarului de etnologie-artă-istorie-lingvistică", revistă a Filialei Academiei din Timişoara, şi volumele de „Anale ale Universităţii Tibiscus", seria Filologie şi Relaţii publice.

Din anul 2002 a fost corespondentă pentru România la „Rivista italiana di Onomastica" de la Roma. A fost membru activ al Societăţii Internaţionale de Lingvistică Romanică, al Societăţilor de Ştiinţe Filologice, de Ştiinţe Onomastice şi a celei de Dialectologie, participînd la manifestările ştiinţifice organizate în ţară şi străinătate (conferinţe, simpozioane, volume colective). A colaborat, săptămînal, din anul 1990, cu Postul de Radio Timişoara, la emisiunile culturale, unde a prezentat aspecte legate de cultivarea limbii române, de onomastica românească şi europeană. În perioada 1995-1997 a avut o colaborare lunară şi cu România cultural din cadrul Radiolui Bucureşti.

În septembrie 1992 a ocupat, prin concurs, postul de cercetător ştiinţific principal gradul III, în 1996 postul de cercetător ştiinţific gradul II. Din 1998 a fost conferenţiar la Facultatea de Limbi Moderne Aplicate din cadrul Universităţii „Tibiscus" din Timişoara, iar din iulie 2003 profesor universitar. După ce a devenit profesor universitar a participat, ca referent, în comisiile de doctorat ale unor candidaţi din cadrul Universităţii de Vest din Timişoara.

Dumnezeu să o odihnească în pace!

Ana Borbély

Fotocronica Simpozionului al XX-lea organizat de Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria (Giula, 27–28 noiembrie 2010)

Programul sesiunii ştiinţifice

Cornel Sigmirean (Tîrgu-Mureş): Formarea intelectuală a învăţatului iluminist Petru Maior

Ioan Bolovan (Cluj-Napoca): Asociaţia Naţională Arădană, instituţie culturală regională a românilor din Ungaria (1863-1918)

Gabriel Moisa (Oradea): Consideraţii privind istoriografia românilor din Ungaria în perioada 1920–2010

Cu ocazia celui de-al XX-lea simpozion, ambasadorul României în Ungaria, *Ireny Comaroschi*, a transmis, prin consulul general *Ioan Fodoreanu*, o diplomă de excelenţă pentru Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria pentru „aprofundarea cercetărilor ştiinţifice privind moştenirea şi valorile comunităţii româneşti din Ungaria”.

Vasile Dobrescu (Tîrgu-Mureş): Studenţi români la Budapesta – economişti şi profesori la Cluj în prima jumătate a secolului XX

Rodica Colta (Arad): Ioan Ardelean, un prestigios urmas al preotului Iosif Ardelean din Chitighaz

Tiberiu Herdean (Budapesta): Dreptul la individual - individualismul în romanul românesc interbelic

Ana Borbély (Budapesta): Variabilitate şi schimbare: cercetare longitudinală despre limba românilor din Ungaria (1990–2010)

Stella Nikula (Giula): Metode şi procedee de educare ale copiilor în comunitatea tradiţională

Traian Trifu Câta (Petrovăsâla – Serbia): Centenarul revistei FAMILIA din Petrovăsâla, Banatul sârbesc – mesager românesc pe meridianele lumii

Maria Dan (Tîrgu-Mureş): Un intelectual român absolvent al liceului din Szeged. Scriitorul Virgil Oniţiu.

Elena Csobai (Bichişciaba): Simion Cornea luptător pentru organizarea parohiilor ortodoxe române într-o eparhie

Emilia Martin (Giula): Vindecarea prin descîntec la românii din Ungaria

Maria Berényi (Budapesta): Manifestări naţional-culturale româneşti de amploare în Budapesta secolului al XIX-lea

SUMAR

MARIA BERÉNYI
Familia Grabovsky din Pesta 3

ANA BORBÉLY
Integrare în societate: Tendinţe moderne în alegerea numelor de botez în comunitatea română din Ungaria în secolul al XXI-lea 16

TIBERIU HERDEAN
Poezia Mariei Berényi 27

ELENA CSOBAI
Un ansamblu de piese din biserica ortodoxă română din Giula 32

RECENZIE
Maria Berényi – *Poveştile caselor. Români în Buda şi Pesta,* Publicaţie a Societăţii Culturale a Românilor din Budapesta şi a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, Budapesta – Budapest 2011, 95 p. (Mihaela Bucin) 36

ANA BORBÉLY
In memoriam Viorica Goicu (1946–2011) 39

FOTOCRONICA SIMPOZIONULUI AL XX-LEA ORGANIZAT DE INSTITUTUL DE CERCETĂRI AL ROMÂNILOR DIN UNGARIA 41

Tiparul: **Mozi Nyomda, Békéscsaba**
Director: **Garai György**